

Univerzita Palackého v Olomouci

Právnická fakulta

Katedra trestního práva

D i p l o m o v á p r á c e

POŠKOZENÝ V TRESTNÍM ŘÍZENÍ

Vedoucí diplomové práce: Prof. JUDr. Jiří Jelínek, Csc.

Vypracovala: Kateřina Aertsová

Akademický rok zpracování: 2009/2010

Čestné prohlášení

Prohlašuji tímto, že jsem svou diplomovou práci na téma „Poškozený v trestním řízení“ vypracovala sama a s využitím pramenů v práci uvedených.

V Olomouci dne 28. 6. 2010

Kateřina Aertsová

Poděkování

Děkuji tímto vedoucímu diplomové práce panu Prof. J. Jelínkovi za odborné vedení a vstřícný postoj.

Děkuji také mé nejbližší rodině a přátelům za všestrannou podporu.

Já, níže podepsaná Kateřina Aertsová, autorka diplomové práce na téma poškozený v trestním řízení, která je literárním dílem ve smyslu zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), dávám tímto jako subjekt údajů svůj souhlas ve smyslu § 4 písm. e) z. č. 121/2000 Sb., o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů, správci:

Univerzita Palackého v Olomouci
Křížkovského 8,
771 57 Olomouc, Česká republika

Ke zpracování osobních údajů v rozsahu: jméno a příjmení v informačním systému, a to včetně zařazení do katalogů, a dále k zpřístupnění pomocí metod dálkového přístupu. Údaje mohou být takto zpřístupněny uživatelům služeb Univerzity Palackého. Realizace zpřístupnění zajišťuje ke dni podání tohoto prohlášení vnitřní složka Univerzity Palackého, která se nazývá Informační centrum Univerzity Palackého.

Souhlas se poskytuje na dobu ochrany autorského díla dle z. č. 121/2000 Sb.

Prohlašuji, že moje osobní údaje shora uvedené jsou pravdivé.

V Olomouci dne 28. 6. 2010

Kateřina Aertsová

OBSAH

ÚVOD	- 1 -
1. SUBJEKTY TRESTNÍHO ŘÍZENÍ	- 3 -
1.1. SUBJEKT A STRANA TRESTNÍHO ŘÍZENÍ	- 3 -
1.2. POŠKOZENÝ JAKO STRANA TRESTNÍHO ŘÍZENÍ	- 4 -
2. VÝVOJ PRÁVNÍ ÚPRAVY POŠKOZENÉHO	- 5 -
2.1. Procesní postavení poškozeného v právní úpr. účinné v českých zemích do 1. 8 1950... -	5 -
2.2. Poškozený v trest. ř. z r. 1950 (zákon č. 87/1950 Sb., o trest. řízení soudním/trest. ř.) -	7 -
2.3. Poškozený v trestním řádu z roku 1956 (zákon č. 64/1956 Sb.)	- 9 -
2.4. Poškozený v trestním řádu z roku 1961 (zákon č. 141/1961 Sb.)	- 10 -
2.5. Podstatné reformy trestního řádu z roku 1961 (z. č. 141/1961 Sb.).....	- 13 -
3. POJEM POŠKOZENÉHO	- 21 -
3.1. Poškozený a subjekt adhezního řízení.....	- 23 -
3.2. Poškozený a oběť trestné činnosti.....	- 24 -
3.3. Práva a povinnosti poškozeného	- 26 -
3.3.1. Procesní práva náležející každému poškozenému	- 27 -
3.3.2. Procesní práva náležející poškozenému, který má podle zákona proti obviněnému nárok na náhradu škody způsobené trestným činem	- 29 -
4. ZVLÁŠTNOSTI POSTAVENÍ POŠKOZENÉHO Ve FÁZÍCH TREST. ŘÍZENÍ -	34 -
4.1. POŠKOZENÝ V PŘÍPRAVNÉM ŘÍZENÍ.....	- 34 -
4.2. POŠKOZENÝ V ŘÍZENÍ PŘED SOUDEM.....	- 40 -
5. ADHÉZNÍ ŘÍZENÍ.....	- 42 -
5.1. UPLATNĚNÍ NÁROKU POŠKOZENÉHO	- 44 -

5.2.	ROZHODNUTÍ SOUDU V ADHÉZNÍM ŘÍZENÍ	- 47 -
6.	INSTITUT TRESTNÍHO STÍHÁNÍ SE SOUHLASEM POŠKOZENÉHO	- 51 -
7.	ZÁVĚR	- 53 -

ÚVOD

Dennodenně slýcháváme v médiích o spáchaných trestných činech, pachatelích a jejich obětech a sami si pak uvědomujeme, že kdykoli to můžeme být my nebo lidé z našeho blízkého okolí, kdo se nedobrovolně dostane do tíživé situace osoby poškozené trestným činem. Téma poškozeného v trestním řízení jsem si pro svou práci vybrala jednak proto, že poškození lidé často vůbec nevědí, kde hledat pomoc, jaká mají vůči pachateli práva a jakým způsobem je mohou úspěšně uplatňovat a také proto, že se domnívám, že poškozený jako strana trestního řízení je stranou velice nedoceněnou, která jakoby stála v pozadí obviněného. Tento fakt je sice pochopitelný z toho důvodu, že je to právě obviněný, kdo stojí v centru trestního řízení, avšak zákonodárci nesmějí zapomínat na osoby poškozené, které spáchaným trestným činem nejvíce trpí, ať už přímo, nebo cestou sekundární viktimizace.

Cílem mé práce je seznámit čtenáře s celkovým postavením poškozeného v trestním řízení a jeho základními právy v platné české právní úpravě. V úvodu vymezím obecně subjekty a strany trestního řízení, provedu jejich komparaci a zaměřím se na poškozeného v postavení strany v trestním řízení. Poté považuji za vhodné věnovat celou třetí část historickému exkurzu do vývoje právní úpravy postavení poškozeného v českých zemích, kde bych se ráda zaměřila na vývoj právní úpravy po roce 1961, přesněji na významné novely trestního řádu z tohoto roku. Pojednám samozřejmě i o čerstvé novelizaci trestního řádu, účinné od 1. 1. 2010.

Za hlavní část mé práce považuji výklad v části čtvrté, kde vymezím pojem poškozeného, tedy kdo může být poškozeným v trestním řízení a komu naopak toto postavení nepřísluší. Přiblížím rozdíl mezi poškozeným a subjektem adhezního řízení a porovnáím i osobu poškozenou s obětí trestné činnosti. Nejdůležitějším v tomto směru bude výčet práv i povinností poškozeného, kde si kladu za cíl především přehledně vymezit práva a povinnosti nejprve každého poškozeného a poté se zaměřím jednak na uplatnění nároku poškozeného a poškozeného, který má oproti obviněnému nárok na náhradu škody.

Blíže bych se pak ráda věnovala specifikům postavení poškozeného ve fázích trestního řízení, a to v přípravném řízení a v řízení před soudem. Ačkoli je adhezní řízení také částí trestního řízení před soudem, chtěla bych mu vymezit samostatnou,

šestou část mé práce, protože je pro poškozeného stěžejní z pohledu uplatňovaného nároku na náhradu škody. Důraz bude kladen na otázky uplatňování daného nároku a rozhodnutí soudu v adhezním řízení. Okrajově se zmíním i o otázkách náhrady škody v rámci řízení o odklonech.

Sedmá část je věnována velice důležitému procesnímu institutu, a to trestnímu stíhání se souhlasem poškozeného.

1. SUBJEKTY TRESTNÍHO ŘÍZENÍ

Činitele, které mají vlastní vliv na průběh trestního řízení a které tento vliv vykonávají, nazýváme subjekty řízení. Aby mohl být vliv na řízení uskutečněn, dává trestní řád subjektům určitá procesní práva, nebo jim ukládá určité povinnosti. Subjekty trestního řízení ve smyslu uvedené definice jsou především všechny orgány činné v trestním řízení, tedy soud (senát, samosoudce, předseda senátu, soudce), státní zástupce a policejní orgán (§ 12 odst. 1 TŘ¹). Subjektem je dále osoba, proti níž se řízení vede (podle stadia řízení a jejího postavení nazývaná podezřelý, obviněný, obžalovaný nebo odsouzený), obhájce, poškozený, zúčastněná osoba, osoby s tzv. samostatnými obhajovacími právy (zákonný zástupce, opatrovník, příbuzní obviněného v pokolení přímém, sourozenci, osvojitel, osvojenec, manžel a druh), probační úředník, v řízení proti mladistvému ještě orgán sociálně-právní ochrany dětí. Subjektem trestního řízení může být též svědek, znalec, nebo tlumočník, ale pouze v případě, kdy uplatňuje nárok na svědecké, znalečné nebo tlumočné, pokud však svědek vypovídá o skutečnostech, které vnímal svými smysly, znalec podává znalecký posudek a tlumočník překládá, nemají postavení subjektu řízení.

1.1. SUBJEKT A STRANA TRESTNÍHO ŘÍZENÍ

Některým ze subjektů trestního řízení zákon přiznává navíc postavení strany. **Stranou je subjekt oprávněný uplatňovat nebo podporovat obžalobu anebo proti obžalobě sebe nebo jiného obhajovat.** Výčet stran trestního řízení obsahuje ne zcela důsledně a přesně ustanovení § 12 odst. 6 TŘ. Podle něho je stranou ten, proti němuž se řízení vede, zúčastněná osoba a poškozený. V řízení před soudem je stranou též státní zástupce. Teorie trestního práva procesního zdůrazňuje, že vymezení pojmu strana v trestním řádu není přesné, protože za strany je možné považovat určité subjekty jen v řízení před soudem. Stranou v procesním slova smyslu nejsou subjekty v předsoudním stadiu trestního řízení, poněvadž z pojmu a postavení strany plyne, že strana má právo vystupovat před soudem, uplatňovat

¹ Pozn. zkratka TŘ je v textu používána pro z. č. 141/1961 Sb. o trestním řízení soudním (trestní řád)

zde procesní návrhy a vyjadřovat se k provádění všech úkonů, které tvoří základ meritorního rozhodnutí, případně se na nich i jinak podílet.²

1.2. POŠKOZENÝ JAKO STRANA TRESTNÍHO ŘÍZENÍ

Poškozený je podle platné právní úpravy procesní stranou. Z povahy věci vyplývá, že poškozeného můžeme (vedle státního zástupce) zařadit ke stranám, které v procesu stojí na straně obžaloby. Poškozený je však stranou zcela samostatnou a nezávislou na ostatních stranách trestního řízení, zejména na státním zástupci. I když zájmy poškozeného a státního zástupce jsou do jisté míry totožné, mohou se v konkrétním případě i velmi lišit. Mezi poškozeným a státním zástupcem může například dojít k rozporům týkajícím se skutkových okolností (například zda byl útok vyprovokovaný či nikoliv, jaká byla míra účasti poškozeného na vzniku škody, jaký byl rozsah škody způsobené trestným činem apod.).³

² Musil, J., Kratochvíl, V., Šámal, P. a kol.: Kurs trestního práva: trestní právo procesní, 3.přepracované a doplněné vydání, C. H. Beck, Praha 2007, str.187,188

³ Jelínek, J.: Poškozený v českém trestním řízení, Karolinum, Praha 1998, s. 11

2. VÝVOJ PRÁVNÍ ÚPRAVY POŠKOZENÉHO

Dříve než se budu věnovat poškozenému podle platné právní úpravy, považuji za vhodné provést alespoň stručný exkurz do vývoje právní úpravy na našem území a postavení poškozeného v něm.

2.1. PROCESNÍ POSTAVENÍ POŠKOZENÉHO V PRÁVNÍ ÚPRAVĚ ÚČINNÉ V ČESKÝCH ZEMÍCH DO 1. SRPNA 1950

Na území bývalé Československé republiky bylo procesní postavení poškozeného zakotveno v rakouském trestním řádu z roku 1873 (zákon ze dne 23. 5. 1873 ř. z. č. 119, jímž se zaváděl řád soudní) a dále v rakouských vojenských trestních řádech z 5. července 1912 (ř. z. č. 130 pro společnou brannou moc a ř. z. č. 131 pro zemskou obranu). Oba uvedené vojenské trestní řády byly československou republikou převzaty, avšak za rozhodný byl vyhlášen text vojenského trestního řádu číslo 131 ř. z.

Pokud jde o postavení osoby poškozeného, rakouský trestní řád rozlišoval soukromého žalobce a soukromého účastníka, jejichž právní postavení záviselo na tom, zda se jednalo o činy veřejnožalobní (stíhané z moci úřední) nebo o činy, jejichž stíhání stát vyhradil soukromé žalobě.⁴ Poškozený měl postavení soukromého účastníka, který byl jednak pomocníkem veřejného žalobce, a jednak mohl nastoupit na místo veřejného žalobce jako žalobce podpůrný (subsidiární). Ten, komu bylo veřejnožalobním trestným činem ublíženo v jeho právech, měl být vyrozuměn o zavedeném trestním řízení (§ 365 rak. tr. řádu) a měl také právo se k trestnímu řízení připojit a uplatňovat v tzv. adhezním řízení svoje soukromoprávní nároky před trestním soudem. Takto se poškozený stával soukromým účastníkem (§ 47).

Též v řízení pro soukromožalobní delikty mohl poškozený (soukromý žalobce) uplatňovat své soukromoprávní nároky před trestním soudem.⁵

Poškozený jakožto soukromý účastník se mohl k trestnímu řízení připojit ústním nebo písemným prohlášením u soudu. Aby byl připuštěn, stačilo pouze tvrzení dotčeného, že trestným činem utrpěl materiální újmu. O důvodnosti tvrzeného

⁴ Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.: Poškozený a adhezní řízení v České republice, C. H. Beck, Praha 2007, s. 61, 62

⁵ Látal, J.: Poškozený v trestním řízení a rozhodování o náhradě škody v adhezním řízení, Příručka Ministerstva spravedlnosti, Praha 1994, s. 5

nároku soud rozhodoval až v rozsudku. Připojení bylo třeba učinit do počátku hlavního přelíčení (v řízení pro zločiny a přečiny), v řízení přestupkovém byla ještě možnost během hlavního přelíčení (§ 47, § 449 rak. tr. řádu). Soukromý účastník by považován v trestním řízení za procesí stranu, která musela být přímo poškozena v soukromých právech trestným činem a vznikla mu škoda hmotná, číselně prokazatelná. Podmínkou pro rozhodnutí o jeho soukromoprávních nárocích bylo odsouzení obviněného, a proto mu zákon dával oprávnění, která mu umožňovala procesně spolupůsobit k tomuto odsouzení. Tím se soukromý účastník stával vedlejším orgánem veřejné obžaloby.⁶

Teoreticky nejdůležitějším právem soukromého účastníka bylo podat podpůrnou (subsidiární) žalobu. Toto právo mohl soukromý účastník využít tam, kde státní zástupce odmítl osobu trestně stíhat, upustil od podání obžaloby nebo vzal návrh na podání obžaloby zpět, nemohl jej však využít v řízení před státními soudy (§ 6 zákon č. 68/1935), v řízení stanném a bylo-li od trestního stíhání upuštěno podle § 34 písm. a), b) nebo podle § 42 odst. 2 zákon č. 48/1931 Sb. Žalobu musel soukromý účastník podat v zákonných prekluzivních lhůtách, které se od sebe lišily v závislosti na konkrétní fázi trestního řízení. V řízení o opravných prostředcích již soukromý účastník toto právo neměl. Co je třeba zdůraznit, že právo podpůrné obžaloby bylo podle rakouského trestního řádu zcela vázáno na existenci a uplatňování soukromoprávních nároků v trestním řízení.⁷

Soukromý účastník požíval dalších následujících práv: mohl státnímu zástupci a vyšetřujícímu soudci se vším pomáhat, co by mohlo přispět k usvědčení obviněného, mohl nahlížet do spisů (již v rámci přípravného řízení, pokud tomu nebyly na překážku zvláštní důvody), bylo ho třeba obeslat k hlavnímu přelíčení, kde mohl obžalovanému, svědkům a znalcům klást otázky, činit poznámky a obdržel závěrečné slovo i v otázce viny, měl právo na podpůrnou obžalobu (viz výše), právo podat opravný prostředek měl pouze v řízení přestupkovém dle § 465, ale jen, pokud byly jeho nároky soudem uznány jen zčásti (nikoli tedy tehdy, pokud je soud odkázal na pořad práva soukromého).⁸

⁶ Jelínek, J.: Poškozený v českém trestním řízení, Karolinum, Praha 1998, s. 12, 13

⁷ Gřivna, T.: Soukromá žaloba v trestním řízení, Karolinum, Praha 2005, s. 21

⁸ Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.: Poškozený a adhezní řízení v České republice, C. H. Beck, Praha 2007, s. 64, 65

2.2. POŠKOZENÝ V TRESTNÍM ŘÁDU Z ROKU 1950 (ZÁKON Č. 87/1950 SB., O TRESTNÍM ŘÍZENÍ SOUDNÍM/TRESTNÍ ŘÁD)

Trestní řád č. 87/1950 Sb. nabyl účinnosti dne 1. 8. 1950 (současně s trestním zákonem č. 86/1950 Sb.). Tento trestní řád nahradil všechny dosavadní trestní řády, protože platil též pro vojenské soudnictví.⁹

Poškozeným byl podle tohoto trestního řádu ten, kdo utrpěl škodu trestným činem, který byl předmětem trestního řízení (§ 48 z. č. 87/1950 Sb.); škoda musela být způsobena žalovaným trestným činem, tj. skutkem, který byl předmětem žaloby. Poškozený byl oprávněn uplatnit v trestním řízení své nároky vzešlé z trestného činu a činit návrhy v hlavním i odvolacím líčení. Trestní řád přiznával postavení poškozeného jen tomu, komu přiznal oprávnění žádat, aby uplatnil svůj nárok na náhradu škody v trestním (adhezním) řízení. Soud tak nemohl rozhodnout o nárocích toho, kdo nebyl poškozen trestným činem. Trestní řád z roku 1950 tedy ještě neznal poškozeného, jemuž byla způsobena újma (škoda) na zdraví bez možnosti uplatnění peněžitých nároků nebo morální či jiná škoda.¹⁰

Soud rozhodl v trestním řízení o nárocích poškozeného vzešlých z trestného činu jen tehdy, jestliže o to poškozený požádal. Žádost mohl poškozený učinit v podstatě kdykoli – pokud tak neučinil dříve, např. v přípravném řízení – až v průběhu hlavního líčení do doby, než se soud odebral k závěrečné poradě (§ 164 odst. 1). Bez této žádosti soud nemohl rozhodnout o nárocích poškozeného. Nerozhodoval o náhradě škody z úřední moci.¹¹

⁹ Tamtéž s. 133

¹⁰ Jelínek, J.: Poškozený v českém trestním řízení, Karolinum, Praha 1998, s. 16

¹¹ Látal, J.: Poškozený v trestním řízení a rozhodování o náhradě škody v adhezním řízení, Příručka Ministerstva spravedlnosti, Praha 1994, s. 7

Trestní řád přiznával poškozenému následující práva:

- Poškozenému musela být poskytnuta možnost, aby v trestním řízení uplatňoval své nároky vzešlé z trestného činu a učinil návrhy v hlavním i odvolacím líčení (§ 48 odst. 1).
- Poškozený měl právo nahlížet do spisů (§ 66 odst. 1), v přípravném řízení mohl prokurátor poškozenému odepřít, aby nahlédl do spisu nebo jeho části, mohl-li by tím být zmařen účel trestního řízení (§ 66 odst. 2 věta před středníkem).
- Poškozený musel být – pokud šlo o řízení, v němž mohl uplatnit své nároky z trestného činu - vyrozuměn o hlavním líčení a odvolacím líčení (§ 141 odst. 3, § 189 odst. 1).
- Poškozený mohl učinit v hlavním líčení návrh k uplatnění svého nároku (§ 158 odst. 1).
- Poškozený mohl podat odvolání proti odsuzujícímu rozsudku pro nesprávnost výroku o jeho nárocích vzešlých z trestného činu a proto, že soud o jeho včas uplatněném nároku nerozhodl (§ 173 odst. 1 písm. c); o právu podat odvolání musel být poučen v rozsudku (§ 26 odst. 1 písm. d). Poškozený, který – ač mu byla poskytnuta příležitost uplatňovat své nároky vzešlé z trestného činu (§ 48 odst. 1) – nepožádal ve lhůtě uvedené v § 164 odst. 1, tj. dříve než se soud odebral k závěrečné poradě, o rozhodnutí soudu o jeho nárocích, nemohl se domáhat odvoláním, aby o jeho nárocích rozhodl soud odvolací.
- Poškozený se mohl dát zastupovat zmocněncem, který byl oprávněn činit za poškozeného návrhy a podávat za něho žádosti a opravné prostředky a zúčastnit se všech úkonů, kterých se mohl zúčastnit poškozený (§ 53 odst. 1, 4).

Pokud poškozený zemřel, všechny jeho práva, která měl v trestním řízení, přecházela na jeho právního nástupce. V přípravném řízení a takéž v řízení před soudem mohl prokurátor zajistit movité věci obviněného, a to až do pravděpodobné výše škody, byla-li zde důvodná obava, že uspokojení nároků poškozeného vzešlých z trestného činu bude mařeno. Na návrh poškozeného mohl prokurátor, a v řízení před soudem soud, zajistit pohledávky obviněného, pokud nešlo o odměnu za práci nebo pohledávky plynoucí z národního pojištění, a přikázat dlužníku obviněného, aby místo plnění předmět složil do soudní úschovy nebo

u prokurátora (§ 49 odst. 1). Prokurátor měl pečovat o zajištění nároků poškozeného též tak, že měl zajišťovat uspokojení těchto nároků.¹²

2.3. POŠKOZENÝ V TRESTNÍM ŘÁDU Z ROKU 1956 (ZÁKON Č. 64/1956 SB.)

Trestní řád č. 64/1956 Sb., který nabyl účinnosti dnem 1. 1. 1957, a úprava v něm obsažená byla podstatně podrobnější, než tomu tak bylo v případě trestního kodexu z roku 1950.¹³ Pojem poškozeného zde je již poměrně rozpracován. V ustanovení § 7 odst. 5 z. č. 64/1956 Sb. se uvádělo, že stranou se rozuměl i poškozený (vedle osoby, proti níž se vedlo trestní řízení, zúčastněné osoby, osoby, na jejíž návrh se trestní řízení vedlo nebo která podala opravný prostředek a prokurátora v řízení před soudem). Poškozeným podle § 7 odst. 10 byl ten, komu byla trestným činem způsobena škoda, pokud by nárok na její náhradu bylo možno uplatňovat před soudem v řízení ve věcech občanskoprávních, nebyl-li v řízení spoluobviněným. Pod pojem poškozeného (takřka shodně, jak tomu bylo v trestním řádu z roku 1950) bylo možno zahrnout jen osobu fyzickou nebo právnickou, jíž náležela též náhrada škody, kterou by bylo možno před soudem uplatnit v občanskoprávním řízení, přičemž tato osoba nebyla současně spoluobviněným.¹⁴ Poškozeným tak nebyl ten, kdo měl sice nárok na náhradu škody vzešlé z trestného činu, který však bylo možno uplatňovat v jiném řízení (správním, daňovém). Osoba s takovým nárokem nemohla být uznána poškozeným a připuštěna k trestnímu řízení.

Poškozený měl právo žádat, aby bylo v trestním řízení rozhodnuto o jeho nároku na náhradu škody způsobené trestným činem a činit návrhy (§ 41 odst. 1). O přiznání nároku musel poškozený požádat nejpozději do zahájení hlavního líčení (§ 244 odst. 5). Předsedovi senátu bylo uloženo, aby ještě před zahájením hlavního líčení (§ 220) vyzval poškozeného, aby učinil návrh stran svého nároku na náhradu škody (§ 219 odst. 2). Této výzvy k učinění návrhu nebylo třeba tam, kde důvod a výše nároku, o jehož přisouzení poškozený žádal, byly sděleny už dříve (§ 213 věta za středníkem).

¹² Jelínek, J.: Poškozený v českém trestním řízení, Karolinum, Praha 1998, s. 17, 18

¹³ Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.: Poškozený a adhezní řízení v České republice, C. H. Beck, Praha 2007, s. 159

¹⁴ Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.: Poškozený a adhezní řízení v České republice, C. H. Beck, Praha 2007, s. 161

Shodně jako v trestním řádu z roku 1950 nemohlo nikdy dojít z úřední moci k rozhodnutí v trestním řízení o nároku poškozeného na náhradu škody způsobené trestným činem. Oprávnění učinit návrh, aby soud uložil obviněnému povinnost nahradit poškozenému škodu způsobenou trestným činem, trestní řád nepřiznával prokurátorovi.¹⁵

Poškozený měl právo žádat, aby bylo v trestním řízení rozhodnuto o jeho nároku na náhradu škody (§ 41 odst. 1). Požíval též dalších následujících práv: právo nahlížet do spisů (§ 71 a násl.), musel být vyrozuměn o hlavním líčení (§ 213) a právo zdůvodnit své návrhy při hlavním líčení po řeči prokurátora (§ 233 odst. 3). Orgány činné v trestním řízení byly povinny poučit poškozeného o jeho právech a poskytnout mu plnou možnost k jejich uplatnění (§ 41 odst. 2). Poškozený neměl právo žádat, aby bylo v trestním řízení rozhodnuto o jeho nároku na náhradu škody způsobené trestným činem, a činit návrhy (§ 41 odst. 1 věta první) tehdy, pokud se konalo řízení o trestných činech náležejících do příslušnosti krajského soudu (§ 41 odst. 1 druhá věta, § 13 odst. 1) nebo pokud poškozený uplatnil nárok na náhradu škody již v řízení ve věcech občanskoprávních (§ 41 odst. 3).¹⁶

2.4. POŠKOZENÝ V TRESTNÍM ŘÁDU Z ROKU 1961 (ZÁKON Č. 141/1961 SB.)

Důvodem přijetí nového trestního řádu byla změna politické situace - došlo ke schválení nové ústavy (ústavní zákon č. 100/1960 Sb.), která kodifikovala tzv. „socialistické zřízení“. V tomto trestním řádu najdeme oproti dřívějším úpravám významné posílení postavení osoby, která byla poškozena trestným činem. Poskytovala poškozenému možnost aktivně se účastnit trestního řízení v postavení strany a napomáhat svými návrhy a zásahy ke zjištění objektivní pravdy, jakož i ke správnému rozhodnutí ve věci. Dle ustanovení § 43 z. č. 141/1961 Sb. přiznával toto postavení každému, kdo byl trestným činem, který byl předmětem trestního řízení, nějak poškozen. V řízení před soudem poškozený podporoval obžalobu. Poškozený měl přirozeně osobní zájem na výsledku trestního řízení,

¹⁵ Látal, J.: Poškozený v trestním řízení a rozhodování o náhradě škody v adhezním řízení, Příručka Ministerstva spravedlnosti, Praha 1994, s. 8,9

¹⁶ Jelínek, J.: Poškozený v českém trestním řízení, Karolinum, Praha 1998, s. 19

a toho se zákon snažil využít, aby došel zadostiučnění, jeho znalosti věci k tomu, aby věc mohla být co nejlépe osvětlena a bylo o ní správně rozhodnuto.¹⁷

Významnou novotou oproti předchozím právním úpravám bylo, že současně s otázkou viny a trestu měla být vyřešena i otázka náhrady škody způsobené trestným činem (§ 43 odst. 2, § 228 a 229 z. č. 141/1961 Sb. v původním znění. Podle § 43 odst. 3 mohl prokurátor navrhnout, aby soud uložil obžalovanému povinnost k náhradě škody, vyžadovala-li to ochrana zájmů společnosti, socialistických organizací nebo pracujících, zejména byla-li trestným činem způsobena škoda na majetku v socialistickém vlastnictví. Prokurátor mohl činit návrh na náhradu škody svým jménem, bez ohledu na iniciativu poškozeného, dokonce i proti jeho vůli. Avšak návrh prokurátora nic neměnil na postavení poškozeného jako subjektu adhezního řízení. Návrh prokurátora byl nezávislý na přihlášce škody poškozeným, prokurátor nebyl ani zmocněncem ani zástupcem poškozeného, a proto nebyl vázán ani souhlasem, návrhy nebo zmocněním poškozeného. Nutno podotknout, že tato novota byla zrušena novelou trestního řádu z roku 1990.¹⁸

Trestní řád č. 141/1961 Sb. vymezil pojem poškozeného velmi široce. Jak jsem již uvedla výše, poškozeným byl ten, kdo byl trestným činem, který byl předmětem trestního řízení, nějak poškozen. Podle tohoto vymezení, poškozeným v nejširším smyslu byl ten, komu bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková, morální nebo jiná škoda. Bylo-li někomu ublíženo na zdraví, trestným činem, měl postavení poškozeného i přesto, že nemohl vyvozovat proti pachateli z ublížení na zdraví nárok na náhradu materiální škody. Poškozeným byla i osoba, vůči které byl spáchán pokus i příprava trestného činu, i když škoda v tomto případě vůbec nenastala (byla mu způsobena „jiná škoda“ v pojetí uvedeném v ustanovení § 43 odst. 1 v původním znění).

Trestní řád z roku 1961 přiznával poškozenému poměrně rozsáhlá procesní práva (katalog těchto práv byl výslovně zmíněn v § 43 odst. 1 v původním znění, v úvahu však bylo třeba brát i další ustanovení trestního řádu). Tato oprávnění nebyla bezprostředně a pevně spjata s adhezním řízením, jak tomu bylo

¹⁷ Růžicka, M., Púry, F., Zezulová, J.: Poškozený a adhezní řízení v České republice, C. H. Beck, Praha 2007, s. 184, 185

¹⁸ Jelínek, J.: Poškozený v českém trestním řízení, Karolinum, Praha 1998, s. 20

v předchozích procesních úpravách, kdy byla omezena především na možnost uplatňovat nárok na náhradu materiální škody, tzv. majetkoprávní nárok.

Šlo zejména o tato práva:

- Právo nahlížet do spisu (§ 65 odst. 1)
- Právo být slyšen jako svědek. Bylo to dáno tím, že poškozený měl mnohdy bezprostřední vědomosti o trestném činu pachatele, jeho trestném jednání a zejména o jeho následcích (újmě na zdraví, škodě na majetku aj.).
- Právo účasti na dokazování neboli právo účasti při zjišťování objektivní pravdy. Toto právo bylo možno vykonávat jak v přípravném řízení, tak v řízení před soudem. Spadalo sem i právo se k věci v rámci závěrečných řečí vyjádřit.
- Právo navrhnout, aby soud v odsuzujícím rozsudku uložil obžalovanému povinnost nahradit způsobenou škodu v adhezním řízení.
- Právo podávat opravné prostředky. Rozsah tohoto oprávnění podle procesní úpravy z roku 1961 byl však velice úzký. Poškozený měl pouze právo podávat odvolání proti rozsudku soudu I. stupně, a to jen pro nesprávnost výroku o náhradě škody nebo proto, že takový výrok učiněn nebyl.
- Právo kdykoli v průběhu vyšetřování žádat prokurátora, aby byly odstraněny průtahy ve vyšetřování nebo závady v postupu vyšetřovacího orgánu (§ 164 až 179 v původním znění). Žádost nebyla vázána žádnou lhůtou; prokurátor, jemuž ji bylo nutno ihned předložit, byl povinen ji neprodleně vyřídit.

Výše uvedeným právům poškozeného korespondovala povinnost všech orgánů činných v trestním řízení osobu poškozeného poučit o jeho právech a poskytnout mu plnou možnost jejich uplatnění (§ 46).

V ustanovení § 44 odst. 1 se uvádí, že oprávnění poškozeného nemohl vykonávat ten, kdo byl v trestním řízení stíhán jako spoluobviněný. Práva poškozeného byla rovněž omezena tam, kde to vylučovaly buď zvláštnosti řízení, nebo jiná překážka vyplývající ze zákona nebo daná specifickým postavením poškozeného v trestním řízení (stanné řízení; řízení, které konal v prvním stupni krajský soud – tzv. vyšší vojenský). Další omezení, tentokrát však z hlediska vymezení poškozeného v ustanovení § 44 odst. 3 v původním znění, podle něhož

nebylo možno podat návrh na uložení povinnosti nahradit škodu, bylo-li o nároku již rozhodnuto v občanskoprávním nebo jiném příslušném řízení.¹⁹

2.5. PODSTATNÉ REFORMY TRESTNÍHO ŘÁDU Z ROKU 1961 (Z. Č. 141/1961 SB.)

Trestní řád z roku 1961 vznikal pod velkým časovým tlakem, proto již krátce po jeho přijetí byl vystaven silné kritice, která volala po jeho změnách. Nutno říci, že jeho text byl do poloviny roku 2006 novelizován 42 pozměňovacími zákony a šesti nálezy Ústavního soudu., na našem území platí dodnes.²⁰

Dále uvádím, s ohledem na zaměření mé práce, podstatné novely, které se nejvýrazněji dotkly úpravy postavení a oprávnění poškozeného. Z velkého počtu novel to byly však jen některé, které měly zásadní dopad na úpravu poškozeného a jeho roli v trestním procesu. Proto dále provedu v první řadě výčet zásadních novel a poté se zaměřím jen na některé, z mého pohledu co se týče osoby poškozeného, nejdůležitější.

Podstatné novely:

- Zákon č. 57/1965 Sb.
- Zákon č. 149/1969 Sb.
- Zákon č. 178/1990 Sb.
- Zákon č. 558/1991 Sb.
- Zákon č. 292/1993 Sb.
- Zákon č. 152/1995 Sb.
- Zákon č. 265/2001 Sb., tzv. velká novela trestního řádu
- Zákon č. 218/2003 Sb.
- Zákon č. 539/2004 Sb.
- Zákon č. 306/2009 Sb.

¹⁹ Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.: Poškozený a adhezní řízení v České republice, C. H. Beck, Praha 2007, s. 189 - 198

²⁰ Musil, J., Kratochvíl, V., Šámal, P.: Kurs trestního práva, Trestní právo procesní, 3. Přepřacované a doplněné vydání, C. H. Beck, Praha 2007, s. 30

Přehled změn v úpravě postavení poškozeného provedených novelou č. 178/1990 Sb.:

Tato novelizace se omezovala na úpravy, jejichž provedení bylo v tehdejší společenské situaci aktuální. Neusilovala o vytvoření naprosto nové koncepce trestního procesu, provedla však velké množství změn, týkajících se např. rozšíření práv obviněného a obhájce, rovněž však týkajících se postavení a práv osoby poškozeného.

V první řadě novela č. 178/1990 Sb. zrušila ustanovení § 43 odst. 3, tedy oprávnění prokurátora podat návrh na náhradu škody v adhezním řízení. Důvodová zpráva k návrhu této novely trestního řádu uvedenou změnu zdůvodnila tak, že má být zrušena možnost, aby prokurátor navrhoval přiznání nároku na náhradu škody, byla-li způsobena na určitém druhu vlastnictví. Tento závěr není správný již proto, že z dikce ustanovení § 43 odst. 3 trestního řádu v původním znění vyplývá, že prokurátor mohl uplatnit nárok na náhradu škody způsobené trestným činem bez ohledu, zda poškozený byl osobou fyzickou či právnickou. V praxi činil prokurátor návrh bez ohledu na to, zda byla poškozena osoba fyzická či právnická. Ve větší míře tak však činil, pokud byla způsobena škoda na majetku v socialistickém vlastnictví.²¹

Novela č. 178/1990 Sb. provedla dále tyto změny:

- Upravila tzv. delikty se svolením poškozeného (nezakotvila však návrhové delikty)
- Zavedla institut opatrovníka poškozeného (§ 45 odst. 2) v případech, kdy zákonný zástupce poškozeného nemohl vykonávat svá práva uvedená v ustanovení § 45 odst. 1 a bylo zde nebezpečí z prodlení. K ustanovení opatrovníka poškozenému byli oprávněni předseda senátu a v přípravném řízení prokurátor. Proti rozhodnutí o ustanovení opatrovníka byla přípustná stížnost, jež neměla odkladný účinek.
- V ustanovení § 159 odst. 4 bylo poškozenému poskytnuto právo podat stížnost proti usnesení o odložení věci. Nutno na tomto místě uvést, že toto právo bylo poškozenému odejmuto novelou trestního řádu provedenou zákonem č. 558/1991 Sb. a ponecháno pouze oznamovateli.

²¹ JELÍNEK, J. a kol. Poškozený v trestním řízení, Praha : Karolinum, 1998, s. 20

Přehled změn v postavení poškozeného provedených novelou trestního řádu č. 292/1993 Sb.:

Tato novela se zvláště týkala koncepce přípravného řízení, pokoušela se zjednodušit trestní řízení a zbavit dosavadní právní úpravu zbytečného formalismu. V určitém směru se však dotkla i postavení poškozeného v trestním řízení a rozhodování o náhradě škody v adhezním řízení.

V ustanovení § 45 odst. 2 novela č. 292/1993 Sb. zpřesnila formulaci tak, že slova „může k výkonu těchto práv poškozenému ustanovit opatrovníka“ nahradila slovy „ustanoví k výkonu práv poškozenému opatrovníka“. Tím se vyloučil výklad, že i při splnění uvedených podmínek mohl soud z nějakého důvodu opatrovníka ustanovit, stejně tak ale mohl dospět k závěru, že jej neustanoví. Dále tato novela stanovila, že usnesení o odložení věci se muselo doručit poškozenému, pokud byl znám, a ten byl proti němu oprávněn podat stížnost. Oznamovatel se měl o odložení věci vyzoomět, pokud o to podle § 158 odst. 1 požádal. Citovaná novela rovněž upravila novou formu odklonu, a to institut podmíněného zastavení trestního stíhání a vrátila se k jedné, v minulosti osvědčené alternativě hlavního líčení – trestnímu příkazu, kterým bylo možno rozhodnout i o nároku na náhradu škody. Poškozený, který tento nárok uplatnil, se trestní příkaz doručoval. Právo podat odpor mu však nepřislušelo. Další forma odklonu – narovnání – byla do tr. řádu zavedena novelou č. 152/1995 Sb.

Přehled hlavních změn v úpravě postavení poškozeného a adhezního řízení provedených novelou č. 265/2001 Sb.:

Novela trestního řádu přijatá zákonem č. 265/2001 Sb., tzv. „velká novela“, která nabyla účinnosti dnem 1. 1. 2002, patřila mezi nejrozsáhlejší změny trestněprocesní úpravy z roku 1961. Přinesla především rozsáhlé změny, dotýkající se v té či oné míře postavení poškozeného v trestním řízení, jeho procesních oprávnění i v rozhodování o náhradě škody v trestním řízení. Tato novela je pozitivně hodnocena z toho pohledu, že se do ní promítly některé návrhy de lege ferenda (například ustanovení § 51a a další, o kterých pojednám níže). Přesto však některé z přijatých změn jsou jen částečným řešením, například některá nová procesní

oprávnění byla přiznána jen osobě poškozeného s právem uplatňovat nárok na náhradu škody anebo pouze poškozenému jako takovému, namísto též jeho zmocněnci. Také je žádoucí zmínit, že zákonodárce při velké novelizaci trestního řádu nevyslyšel vícero podnětů, které požadovaly zlepšení postavení poškozeného v trestním řízení. Například pominul hlasy, které požadovaly, aby poškozenému bylo lépe než dosud zabezpečeno trestním řádem poskytnutí informací potřebných k uplatnění jeho práv nebo také námět, aby poškozený mohl provést výslech svědka v hlavním líčení.

Na tomto místě provedu výčet změn trestního řádu, které se dotýkají práv poškozeného nebo rozhodování o náhradě škody, který nebude a nemůže být úplný, zejména s ohledem na cíl této kapitoly, kterým je pouze podat stručný a ilustrativní přehled.

Novela trestního řádu č. 265/2001 Sb. provedla následující změny:

- Zúžila pojem poškozeného, neboť vložila nové ustanovení § 43 odst. 2 a to, že za poškozeného se nepovažuje ten, kdo se sice cítí být trestným činem morálně nebo jinak poškozen, avšak vzniklá újma není způsobena zaviněním pachatele nebo její vznik není v příčinné souvislosti s trestným činem, avšak dosavadní definice pojmu poškozeného v ustanovení § 43 odst. 1 zůstala nezměněna. K zúžení pojmu poškozeného došlo taktéž v § 310 a ve vztahu k institutu narovnání. Pro účely narovnání je totiž vyloučen právní nástupce z možnosti vykonávat práva poškozeného.
- Prakticky změnila ustanovení § 43 odst. 4, podle kterého se poškozený může výslovným prohlášením, sděleným orgánu činnému v trestním řízení, vzdát procesních práv, která trestní řád poškozenému přiznává. Tato změna vychází z faktu, že poškozeného nelze k výkonu svých oprávnění jakkoli nutit, a proto od výkonu svých oprávnění může kdykoli upustit.
- Rozšířila procesní práva poškozeného a to hned v několika směrech: poškozeného je třeba nově písemně poučit po marném uplynutí lhůty k vyjádření, zda souhlasí s trestním stíháním (§ 163), již nelze dát souhlas s trestním stíháním (§ 163a odst. 2) a dále je třeba poškozeného poučit o jeho právech a o podstatě institutu narovnání (§ 310 odst. 2). Práva poškozeného směřující k náhradě škody způsobené trestným činem mohla být uspokojivě uplatněna

i ve zvláštních druzích řízení (podmíněné zastavení trestního stíhání nebo narovnání).

- Nálezem Ústavního soudu č. 77/2001 s účinností od 23. 2. 2001 bylo zrušeno ustanovení § 44 odst. 2 (v řízení o trestných činech náležejících do příslušnosti krajského soudu, rozhodoval o účasti poškozeného soud podle povahy projednávané věci) a velká novela trestního řádu zakotvila zcela nové znění § 44 odst. 2. Nové ustanovení § 44 odst. 2 stanoví, že je-li počet poškozených mimořádně vysoký a jednotlivým výkonem jejich práv by mohl být ohrožen rychlý průběh trestního stíhání, rozhodne předseda senátu a v přípravném řízení na návrh státního zástupce soudce, že poškození mohou svá práva v trestním řízení uplatňovat pouze prostřednictvím společného zmocněnce, kterého si zvolí. Rozhodnutí oznámí v řízení před soudem soud a v přípravném řízení státní zástupce poškozeným, kteří již uplatnili nárok na náhradu škody; ostatním poškozeným rozhodnutí oznámí při prvním úkonu trestního řízení, ke kterému se předvolávají nebo o kterém se vyrozumívají. Jestliže by celkový počet zvolených zmocněnců vzrostl na více než šest a poškození se mezi sebou o výběru nedohodnou, provede výběr s přihlédnutím k zájmům poškozených soud. Společný zmocněnec vykonává práva poškozených, které zastupuje, včetně uplatnění nároku na náhradu škody v trestním řízení.
- Zakotvila nové ustanovení § 45a o doručování písemností poškozenému, podle kterého se veškeré písemnosti určené poškozenému doručují na adresu, kterou poškozený uvede. Má-li zmocněnce, doručuje se pouze jemu; to neplatí, jestliže nepoškozenému zasílá výzva, aby osobně něco vykonal.
- Vložila ustanovení § 51a – právo poškozeného na bezplatné zastoupení nebo na zastoupení za sníženou odměnu. Poškozený, který uplatnil nárok na náhradu škody, má tedy nově právo na bezplatné zastoupení (resp. zastoupení za sníženou odměnu), odůvodňují-li to majetkové poměry. Toto právo je však omezeno tím, že uvedené neplatí, pokud vzhledem k povaze uplatňované náhrady škody nebo její výši by zastoupení zmocněncem bylo „zřejmě nadbytečné“.
- Rozdělila původní § 163 do dvou nových - § 163 a § 163a, které pojednávají o trestním stíhání se souhlasem poškozeného. Výčet skutkových podstat rozšířila o další trestné činy, takže zahrnoval nově právě 26 trestných činů a rozšířila

rovněž podmínky, za nichž se institut souhlasu poškozeného s trestním stíháním neuplatní.

- Přiznala nově poškozenému právo podat stížnost proti konečným rozhodnutím v přípravném řízení, tzn. proti usnesení o postoupení věci jinému orgánu (§ 171 odst. 2) a proti usnesení o zastavení trestního stíhání (§ 172 odst. 3); dále právo podat stížnost proti usnesení o schválení narovnání v předběžném projednání obžaloby (§ 188 odst. 3), v hlavním líčení (§ 223a odst. 2) i mimo hlavní líčení (§ 231 odst. 2), kterými do té doby poškozený nedisponoval. Nelogickou se však jeví právní úprava v tom směru, že nedala poškozenému právo podat stížnost i proti usnesení o přerušení trestního stíhání, kde zůstává povinnost poškozeného o přerušení trestního stíhání pouze vyrozumět (§ 173 odst. 3). Po této novelizaci také stále poškozený nemá právo podat odvolání proti výroku rozsudku o vině a trestu a nemůže podat odpor proti trestnímu příkazu, i kdyby trestní příkaz obsahoval výrok o náhradě škody.
- Nově stanovila v ustanovení § 228 odst. 1, že odsuzuje-li soud obžalovaného pro trestný čin, kterým jinému způsobil majetkovou škodu, uloží mu zpravidla v rozsudku, aby ji poškozenému nahradil, jestliže byl nárok včas uplatněn (§ 43 odst. 3); nebrání-li tomu zákonná překážka, soud uloží obžalovanému vždy povinnost k náhradě škody, jestliže je výše škody součástí popisu skutku uvedeného ve výroku rozsudku, jímž se obžalovaný uznává vinným, a škoda v této výši nebyla dosud uhrazena. Tato formulace zavádí povinnost soudu rozhodnout o náhradě škody, jsou-li splněny stanovené podmínky a současně zavádí možnost vyjádřit výrok o náhradě škody v cizí měně.²²

Změny v postavení poškozeného provedené novelou z roku 2004 (zákon č. 283/2004 Sb.):

Tato novela nabyla účinnosti dnem 1. 7. 2005 a vložila ustanovení § 44a, které stanoví povinnost poskytovat informace poškozenému nebo svědkovi o propuštění obviněného z vazby nebo výkonu trestu odnětí svobody nebo o tom, že z vazby nebo z výkonu trestu odnětí svobody uprchl. Podle důvodové zprávy k zákonu č. 283/2004 Sb. k této úpravě došlo proto, že se dlouhodobě ukazovalo, že pachatelé trestných

²² JELÍNEK, J. „Poškozený po novele trestního řádu 2001.“, Bulletin advokacie, č. 11-12, s. 61-68

činů se nejednou vracejí zpět k oběti poškozené trestným činem, a to v úmyslu jí znovu ublížit. Praxe tedy ukázala, že je potřeba informovat oběti trestných činů (zejména násilných) o tom, zda a kdy byl pachatel propuštěn z vazby či z výkonu trestu odnětí svobody. Ustanovení předpokládá, že poškozený bude poučen o možnosti o takové informace si zažádat (u soudu a v přípravném řízení u státního zástupce).

Novelou z roku 2004 bylo také doplněno ustanovení § 70a odst. 1 o písmeno j), dle něhož je třeba příslušnou věznicí bez průtahů vyrozumět o tom, že poškozený nebo svědek požádal podle § 44a o informace o tom, že obviněný byl propuštěn z vazby nebo z ní uprchl nebo o tom, že odsouzený byl propuštěn z výkonu trestu odnětí svobody nebo z něj uprchl. § 70a byl dále doplněn i o druhý odstavec, který nově stanoví, že poškozený nebo svědek, který podal žádost podle § 44a se vhodným způsobem vyrozumí o propuštění obviněného z vazby nebo o jeho uprchnutí z vazby v den, kdy k této skutečnosti došlo. Doplněné ustanovení § 70a navazuje na § 44a zejména v případě písmene ad a), pokud jde o právo poškozeného nebo svědka žádat soud nebo v přípravném řízení státního zástupce o informace týkající se propuštění nebo uprchnutí obviněného z vazby.²³

Dále nemohu opomenout fakt, že citovaná novela upravila dvě nové formy odklonu i ve zkráceném přípravném řízení, a to podmíněné odložení návrhu na potrestání a odložení věci za současného schválení narovnání. Poškozený má nově právo podat stížnost jak proti usnesení o podmíněném odložení podání návrhu na potrestání, tak i proti usnesení o odložení věci za současného schválení narovnání.

Změny v postavení poškozeného provedené novelou z roku 2009 (z. č. 306/2009 Sb.)

Tato novela nabyla účinnosti dne 1. 1. 2010 a společně s ní byl přijat také nový trestní zákoník (z. č. 40/2009 Sb.), který po 47 letech účinnosti nahradil trestní zákon z roku 1961. Nutno říci, že nový trestní zákoník významně a výrazně mění a modernizuje české trestní právo, na druhou stranu změny trestního řádu

²³ VANTUCH, P. K informování poškozených a svědků trestného činu o odsouzeném (obviněném), Trestněprávní revue, 2005, č. 1, s. 14-18

provedené z. č. 41/2009 nejsou nijak četné. S ohledem na postavení poškozeného byl upraven § 44a, v němž zákonodárce ještě rozšířil procesní práva poškozeného o právo na informace o pobytu obviněného nebo odsouzeného o možnosti žádat informace o tom, že odsouzený byl propuštěn z výkonu ochranného léčení nebo z jeho výkonu uprchl nebo že odsouzený byl propuštěn z výkonu zabezpečovací detence nebo z jejího výkonu uprchl (§ 44a odst. 1 písm. c), d)).²⁴

²⁴ JELÍNEK, J. a kol. Trestní právo procesní: 6 přepracované a aktualizované vyd. Praha : Linde, 2010, s. 251

3. POJEM POŠKOZENÉHO

Poškozeným je ten, komu bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková, morální nebo jiná škoda. Tato zákonná definice je uvedena v ustanovení § 43 odst. 1 TŘ sedmého oddílu hlavy druhé označené „Soud a osoby na řízení zúčastněné“. Legální definice poškozeného platí pro všechna stadia trestního řízení, vztahuje se i na postup před zahájením trestního stíhání a i přes četné novely trestního řádu od roku 1961 do současnosti zůstala nezměněna.²⁵

Z této poměrně široké definice vyplývá, že poškozeným není jen ten, komu pachatel způsobil trestným činem majetkovou škodu, ale i ten, komu bylo ublíženo na zdraví trestným činem, ať už mu tímto ublížením vznikla majetková škoda či nikoliv, jakož i ten, jemuž byla trestným činem způsobena škoda morální nebo jiná. Oprávnění vystupovat v trestním řízení v postavení poškozeného není závislé na tom, zda pachatel v mezidobí způsobenou škodu nahradil. Škoda musí být způsobena trestným činem (tj. musí být v příčinné souvislosti se skutkem, který je uveden v žalobním návrhu), pro který je obviněný, resp. obžalovaný, stíhán. Na právním posouzení skutku, pro nějž je obviněný stíhán, nezáleží.²⁶

Ačkoli trestní řád vymezuje pojem poškozeného široce, existují zde dvě omezení. **Za poškozeného se nepovažuje ten, kdo se sice cítí být trestným činem morálně nebo jinak poškozen, avšak vzniklá újma není způsobena zaviněním pachatele nebo její vznik není v příčinné souvislosti s trestným činem (§ 43 odst. 2).** Omezení se uplatní ve všech stádiích trestního řízení. Druhé omezení je pro účely narovnání, kde **nepřísluší práva poškozeného tomu, na koho pouze přešel nárok na náhradu škody (§ 310a).** Toto ustanovení tak vylučuje právního nástupce poškozeného z možnosti vykonávat práva poškozeného v řízení o narovnání.²⁷

Nutno říci, že procesní pojem poškozeného je třeba vykládat ve světle trestního práva hmotného, protože právě ony normy trestního práva hmotného určují obsah a rozsah pojmů „majetková škoda“, „ublížení na zdraví“, „morální či jiná

²⁵ JELÍNEK, J. a kol. Poškozený v trestním řízení, Praha : Karolinum, 1998, s. 2

²⁶ MUSIL, J., KRATOCHVÍL, V., ŠÁMAL, P. a kol. Kurs trestního práva : trestní právo procesní, Praha : C. H. Beck, 2007, s. 268

²⁷ JELÍNEK, J. a kol. Trestní právo procesní: 6 přepracované a aktualizované vyd. Praha : Linde, 2010, s. 244

škoda“, a zároveň stanoví i formu porušení či ohrožení těchto chráněných vztahů (zájmů a hodnot), z něhož tyto škody (újmy) vznikají.

Poškozeným ve smyslu § 43 odst. 1 TŘ je v první řadě ten, komu bylo ublíženo na zdraví, a to trestným činem. Ublížením na zdraví se rozumí takový stav záležející v poruše zdraví nebo jiném onemocnění, který porušením normálních tělesných nebo duševních funkcí znesnadňuje, nikoli jen po krátkou dobu, obvyklý způsob života poškozeného a který vyžaduje lékařského ošetření (§ 122 odst. 1 z. č. 40/2009 Sb, trestní zákoník). Dále je poškozeným každý, komu byla trestným činem způsobena majetková škoda. Pojem majetková škoda je definován v judikatuře a je jí jen škoda, kterou lze vyjádřit v penězích. Není to ovšem jen škoda vzniklá tím, že byl trestným činem ztenčen majetek poškozeného, ale i jiná materiální škoda, pokud její náhradu příslušné předpisy o odškodňování přiznávají (např. újma vzniklá poškozením věci nebo tím, co poškozenému ušlo apod., náklady léčení, dávky nemocenského pojištění a dávky důchodového zabezpečení), kterou lze odčinit nebo zmírnit buď uvedením v původní stav, nebo peněžitou náhradou.²⁸ Za majetkovou škodu nutno považovat i odškodnění příslušející podle zákona jako protihodnota za utrpěnou škodu určitého druhu např. bolestné nebo náhrada za ztížení společenského uplatnění podle § 355 z. č. 40/1964 Sb, Občanský zákoník). Ve smyslu ustanovení § 43 odst. 1 se za poškozeného považuje také ten, komu byla způsobena morální škoda, což je takový škodlivý zásah do práv a zájmů dotčeného subjektu, který je způsoben například trestnými činy proti lidské důstojnosti, trestnými činy proti pořádku ve věcech veřejných, trestnými činy hrubě narušujícími občanské soužití. Morálně poškozená osoba je tedy například osoba pohlavně zneužitá, znásilněná žena nebo hrubě pomluvený veřejný činitel. Trestní řád v ustanovení § 43 odst. 1 uvádí, že poškozeným je nakonec i ten, komu byla způsobena tzv. jiná škoda. Tou se rozumí zejména škoda na právech způsobená například trestným činem omezování osobní svobody (§ 171 z. č. 40/2009 Sb., trestní zákoník). Z tohoto hlediska je proto nutno považovat za osobu poškozenou např. osobu pohlavně zneužitou, znásilněnou ženu osobu křivě obviněnou nebo pomluvenou.²⁹

²⁸ Soud. Rozh. č. II/1962 Sb. rozh. tr. in JELÍNEK, J. a kol. Trestní zákoník a trestní řád: 1. Vydání podle stavu k 1. 1. 2010, Praha : Leges, 2009, s. 549

²⁹ Soud. Rozh. č. III/1967 Sb. rozh. tr. in JELÍNEK, J. a kol. Trestní zákoník a trestní řád: 1. Vydání podle stavu k 1. 1. 2010, Praha : Leges, 2009, s. 549

3.1. POŠKOZENÝ A SUBJEKT ADHEZNÍHO ŘÍZENÍ

Podle postavení poškozeného rozeznáváme dvě skupiny poškozených: ty, kteří mají nárok na náhradu škody (§43 odst. 3 TŘ) a poškozené, kteří takový nárok nemají (§ 43 odst. 1 TŘ).

Ustanovení § 43 odst. 1 uvádí, jaká škoda způsobuje, že se z určité osoby stává poškozený. Poškozeným je ten, komu bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková, morální nebo jiná škoda. Naproti tomu ustanovení § 43 odst. 2 a § 228 odst. 1 TŘ určují, jaká škoda způsobuje možnost stát se subjektem adhezního řízení a mít tak nárok na náhradu škody v trestním řízení. **V adhezním řízení lze přiznat náhradu pouze škody majetkové.** To znamená, že pojem škoda ve smyslu § 43 odst. 1 (ublížení na zdraví, majetková škoda, morální škoda a jiná škoda, tedy škoda v širším smyslu, tj. škodlivý zásah do práv a zájmů dotčeného subjektu, které jsou chráněny zákonem, i když takový škodlivý zásah nemá za následek vznik nároku na náhradu škody)³⁰ není totožný s pojmem škody dle ustanovení § 43 odst. 2 a § 228 odst. 1 TŘ (pouze majetková škoda). **Subjektem adhezního řízení tedy není každý poškozený, ale pouze takový, který má proti obžalovanému nárok na náhradu škody, a to škody majetkové.** Pojem poškozeného v trestním řízení je tak širší než pojem poškozeného – subjektu adhezního řízení.

Poškozeným ve smyslu § 43 odst. 1 je i ten, komu byla majetková škoda v průběhu trestního řízení (popřípadě ještě dříve, například před jeho počátkem) škůdcem (pachatelem) v plném rozsahu nahrazena. Takový „odškodněný“ poškozený již nemůže být subjektem adhezního řízení.

V jiném případě však osoby mohou být subjekty adhezního řízení, aniž by byli poškozenými ve smyslu § 43 odst. 1. Tak například ustanovení § 45 odst. 3 TŘ říká, že jde-li o uplatnění nároku na náhradu škody (§ 43 odst. 2) přecházejí práva, která tento zákon přiznává poškozenému, i na jeho právního nástupce.³¹ Dané ustanovení řeší situace, kdy dojde k úmrtí poškozeného, resp. fyzické osoby, popř. případy zániku právnické osoby nebo přechodu či převodu práv právnické osoby. Právními nástupci zemřelé fyzické osoby budou její dědici, přičemž úkolem soudu

³⁰ Soud. Rozh. č. III/1967 Sb. rozh. tr. in JELÍNEK, J. a kol. Trestní zákoník a trestní řád: 1. Vydání podle stavu k 1. 1. 2010, Praha : Leges, 2009, s. 549

³¹ JELÍNEK, J. a kol. Poškozený v trestním řízení, Praha : Karolinum, 1998, s. 21-27

před rozhodnutím o nároku na náhradu škody je zjistit, kdo z nich pokračuje v právech poškozeného a v jakém rozsahu na něj nárok přešel.³² Je nerozhodné, zda smrt fyzické osoby či zánik právnické osoby nastaly před zahájením trestního stíhání nebo v jeho průběhu. Právní nástupce vstupuje do práv poškozeného přímo. Uplatnil-li poškozený již dříve nárok na náhradu škody ve smyslu ustanovení § 43 odst. 3, nemusí již jeho právní nástupce nárok uplatňovat znovu, ale musí dát jasně a srozumitelně najevo, že hodlá ve výkonu práv poškozeného pokračovat. Výjimkou jsou zde práva spojená s odškodněním bolesti poškozeného a ztížení společenského uplatnění, protože oba tyto nároky jsou spojeny pouze s osobou poškozeného a jeho smrtí tak zanikají (§ 579 odst. 2 z. č. 40/1964 Sb, Občanský zákoník).³³

3.2. POŠKOZENÝ A OBĚŤ TRESTNÉ ČINNOSTI

V českém právu dlouho neexistovalo synonymum pro pojem poškozený. Pojem „oběť trestné činnosti“ byl zaveden do právního řádu až zákonem č. 209/1997 Sb. o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti, a o změně a doplnění některých zákonů, který nabyl účinnosti dnem 1. 1. 1998. Poškozený dle ustanovení § 43 odst. 1 není totožný s pojmem „oběť trestné činnosti“ dle § 2 zák. č. 209/1997 Sb., ani s pojmem „oběť trestného činu“ používaným zejména v kriminologii, resp. viktimologii.³⁴

Viktimologie chápe pojem „oběti trestného činu“ ve třech různých pojetích. V tom nejširším je obětí člověk nebo skupina lidí, kteří utrpěli jakoukoli újmu způsobenou nejen trestným činem, ale též válkou, diskriminací nebo živelnými pohromami. V širokém pojetí je pak obětí osoba, organizace, morální nebo právní řád, který je ohrožen, poškozen nebo zničen trestným činem. A konečně v úzkém pojetí se obětí chápe jen fyzická osoba, která utrpěla trestným činem jakoukoli újmu (na životě, zdraví, majetku, cti a jiných právech).³⁵

Pojem poškozený má nejbližší k výše zmiňovanému úzkému pojetí pojmu oběť. „Pojem „poškozený“ je však v leccěms širší, v leccěms užší než „oběť

³² Soud. Rozh. č. 22/2006 Sb. rozh. tr. in JELÍNEK, J. a kol. Trestní zákoník a trestní řád: 1. Vydání podle stavu k 1. 1. 2010, Praha : Leges, 2009, s. 555

³³ JELÍNEK, J. a kol. Trestní právo procesní: 6 přepracované a aktualizované vyd. Praha : Linde, 2010, s. 249

³⁴ JELÍNEK, J. a kol. Poškozený v trestním řízení, Praha : Karolinum, 1998, s. 30, 31

³⁵ HOLCR, K. a kol. Kriminologie, Praha : Leges, 2009, s. 90, 91

trestného činu“ uvádí Osmančík. Širší kupříkladu v tom, že práva a povinnosti poškozených jsou přiznávány vedle osob fyzických i osobám právnickým, užší kupříkladu ve skutečnosti, že za poškozeného se nepovažují tzv. nepřímé oběti trestných činů, zejména osoby, které jsou na přímou oběť silně citově vázány anebo na ni existenčně odkázány, popř. které utrpěly újmu v souvislosti s jakoukoliv formou pomoci přímé oběti zločinu. Kromě toho trestní právo fakticky preferuje poškozené, kteří utrpěli majetkovou finančně vyčíslitelnou škodu, zatímco z aspektů viktimologických není takováto preference odůvodněná.“

Ustanovení § 2 zák. č. 209/1997 Sb. říká, kdo se považuje za oběť trestné činnosti. Je jí fyzická osoba, které v důsledku trestného činu vznikla škoda na zdraví. Obětí je i osoba pozůstalá, která v důsledku trestného činu zemřela, jestliže této osobě zemřelý výživu poskytoval nebo byl povinen poskytovat. Při srovnání pojmu oběti trestné činnosti s pojmem poškozený dle § 43 odst. 1 TŘ lze konstatovat, že se liší zejména v tom, že pojem oběti trestné činnosti pro účely poskytnutí peněžité pomoci od státu je užší než pojem poškozeného vymezený v trestním řádu. Ten je širší potud, že zahrnuje také osobu právnickou a osobu, které byla způsobena majetková, morální nebo jiná škoda.

Pojem oběti byl definován také v mezinárodních dokumentech, a to v Deklaraci základních principů spravedlnosti pro oběti trestných činů a zneužití moci, která byla přijata na VII. Kongresu OSN o prevenci zločinnosti a zacházení s provinilci v roce 1985 v Miláně.

Článek 1 citované Deklarace vymezuje pojem oběti takto: „Termín „oběti“ znamená (označuje) osoby, kterým byla způsobena individuálně nebo kolektivně škoda, včetně fyzické nebo psychické škody, citového (emocionálního) strádání, majetkové škody nebo značného poškození jejich základních práv konáním nebo opomenutím, které je v rozporu s národními trestními zákony, včetně zákonů zakazujících zneužití moci“. Článek druhý pak uvádí, že osoba může být považována za oběť bez ohledu na to, jestli byl provinilec odhalen, zadržen, zatčen, odevzdán soudu nebo odsouzen a bez ohledu na vztah provinilce a oběti. Za určitých okolností jsou oběťmi i členové rodiny, anebo osoby závislé na přímé oběti anebo osoby, které se ocitly v obtížném postavení při zabraňování viktimizace. Z uvedeného je tak

zřejmé, že pojem „oběti“, jak ji chápe kriminologie, viktimologie a mezinárodní dokumenty se jen zčásti překrývá s pojmem poškozeného dle § 43 odst. 1 TŘ.³⁶

3.3. PRÁVA A POVINNOSTI POŠKOZENÉHO

Jak jsem již naznačila v první části kapitole 1.2, poškozený má v trestním řízení postavení strany (§ 12 odst. 6 TŘ). Tento fakt umožňuje poškozenému aktivně se účastnit na trestním řízení, napomáhat svými návrhy a zásahy k zjištění skutkového stavu, o němž nejsou důvodné pochybnosti, a ke správnému rozhodnutí ve věci.

Ačkoli je poškozený řazen doktrínou mezi procesní strany vykonávající žalobní funkce, mezi jeho procesním postavením a procesním postavením státního zástupce lze nalézt podstatné rozdíly. Poškozený na rozdíl od státního zástupce nemusí vystupovat nestranně a může uvádět a prokazovat pouze takové okolnosti, které svědčí proti obviněnému a tím ovlivňovat výsledek trestního procesu. Dále je třeba uvést, že poškozený není orgánem zastupujícím veřejnou obžalobu v trestním řízení. Řízení před soudem je možné jen na základě obžaloby, kterou podává a před soudem zastupuje státní zástupce (§ 180 odst. 1 TŘ) a poškozený není oprávněn tuto obžalobu podat ani zastupovat, nemůže vzít podanou obžalobu zpět a nemůže se k podané obžalobě připojit a nemá ani právo obžalobu rozšířit o nový skutek (takové dispoziční oprávnění však nemá ani státní zástupce). Poškozený má pouze dispoziční oprávnění uvedené v § 163a TŘ. Účast poškozeného není povinná ani v předsoudním stadiu, ani v řízení před soudem (ustanovení § 202 odst. 1 TŘ říká, že hlavní líčení se koná za stálé přítomnosti státního zástupce). Poškozený může také kdykoli od svých oprávnění upustit a nelze ho k výkonu svých práv jakkoli nutit.³⁷

Trestní řád poskytuje poškozenému široký okruh procesních práv, která směřují jak k dosažení morální satisfakce spočívající v odsouzení pachatele tak k řešení konfliktu mezi pachatelem trestného činu a poškozeným, který byl založen spácháním trestného činu a konečně také směřují k přiznání nároku na náhradu škody v adhezním řízení. Pro vymezení jednotlivých práv je třeba zdůraznit,

³⁶ JELÍNEK, J. a kol. Poškozený v trestním řízení, Praha : Karolinum, 1998, s. 31,32

³⁷ JELÍNEK, J. a kol. Poškozený v trestním řízení, Praha : Karolinum, 1998, s. 39-41

že poškozený může v trestním řízení vystupovat v postavení strany, kdy má zásadně rovnocenné postavení s ostatními stranami, ale zároveň často i jako nositel důkazu, tedy v procesním postavení svědka, neboť v mnoha případech je právě poškozený jediným svědkem trestného činu.

Poškozenému je zaručena aktivní účast v řízení v postavení strany, ať už je subjektem adhezního řízení nebo je jen poškozeným z hlediska obecného vymezení v § 43 odst. 1. Jeho procesní práva lze rozdělit na práva, která přísluší všem poškozeným bez rozdílu, tedy bez ohledu na možnost žádat náhradu škody (§ 43 odst. 1 TŘ) a práva, která náleží jen těm poškozeným, kteří mají podle zákona proti obviněnému nárok na náhradu škody a jsou subjekty adhezního řízení. Těmto poškozeným (§ 43 odst. 3 TŘ) přiznává trestní řád ještě další procesní práva, která vyplývají ze smyslu a účelu adhezního řízení.³⁸

3.3.1. PROCESNÍ PRÁVA NÁLEŽEJÍCÍ KAŽDÉMU POŠKOZENÉMU

Nejdůležitějším právem každého poškozeného je právo být poučen o svých právech a právo na poskytnutí plné možnosti k jejich uplatnění (§ 46 TŘ); orgány činné v trestním řízení mají povinnost poskytnout oběti poučení o podmínkách, za nichž lze žádat poskytnutí peněžité pomoci od státu podle § 14 zák. č. 209/1997 Sb. (zvláštní poučovací povinnost). Specifickým případem poučovací povinnosti je právo být poučen o možnosti žádat informace o tom, že obviněný byl propuštěn z vazby nebo z ní uprchl, obviněný byl propuštěn z výkonu trestu odnětí svobody nebo z něj uprchl, odsouzený byl propuštěn z výkonu ochranného léčení nebo z jeho výkonu uprchl a odsouzený byl propuštěn z výkonu zabezpečovací detence nebo z jeho výkonu uprchl dle ustanovení §44a odst. 1).

Jako každá strana řízení, má i poškozený právo, aby při provádění úkonů trestního řízení s ním bylo jednáno tak, jak to vyžaduje význam a výchovný účel trestního řízení, a aby byla vždy šetřena jeho osobnost a ústavou zaručená práva (§ 52); konkrétním uplatněním tohoto práva je například aplikace ustanovení § 8a TŘ (o poskytování informací sdělovacím prostředkům), § 102 TŘ, který vyžaduje zvlášť šetrný výslech poškozeného –svědka- osoby mladší než 15let o skutečnostech,

³⁸ RŮŽIČKA, M., PÚRY, F., ZEŽULOVÁ, J. Poškozený a adhezní řízení v České republice, Praha : C. H. Beck, 2007, s. 244

jejichž ožívání v paměti by vzhledem k věku mohlo nepříznivě ovlivňovat duševní a mravní vývoj této osoby, nebo § 200 odst. 1 umožňující vyloučit veřejnost při hlavním líčení, pokud by byla ohrožena bezpečnost nebo jiný důležitý zájem svědků. S tímto souvisí i právo na používání mateřského jazyka před orgány činnými v trestním řízení (§ 2 odst. 14).

Aktivní role poškozeného v trestním řízení se projevuje v právu činit návrhy na doplnění dokazování, a to již v průběhu přípravného řízení i později v hlavním líčení nebo ve veřejném zasedání konaném v odvolání (§ 43 odst. 1, § 215 odst. 4) a dále v právu nahlížet do spisů (s výjimkou protokolu o hlasování), činit si z nich výpisy a poznámky a pořizovat si na své náklady kopie spisů a jejich částí (§ 65).

Významným právem poškozeného je právo podávat opravné prostředky, které se skládá z několika konkrétních práv. Jedná se zejména o právo poškozeného na doručení opisů rozhodnutí, proti kterým může být podán opravný prostředek (§ 64 odst. 1 písm. b)), právo na oznámení usnesení o odložení věci (§ 159a odst. 6), usnesení o postoupení věci jinému orgánu (§ 171 odst. 2) a usnesení o zastavení trestního stíhání (§ 172 odst. 3). Ve všech těchto případech má poškozený právo podat proti těmto rozhodnutím stížnost.

Zvláštním druhem práva na opravný prostředek je právo podat stížnost proti usnesení o přibrání znalce (§ 105 odst. 1) a také práva žádat státního zástupce, aby byly odstraněny průtahy v řízení nebo závady v postupu policejního orgánu a státního zástupce konajícího vyšetřování (§ 157a).

Poškozený má být informován o podání obžaloby, jsou-li jeho pobyt a sídlo známé (§ 176 odst. 1 věta druhá) a o přerušení trestního stíhání (§ 173 odst. 3). V souvislosti s obžalobou mu pak náleží právo na faktické zahájení trestního stíhání, a to buď formou podnětu k trestnímu stíhání, případně oznámení o skutečnostech nasvědčujících spáchání trestného činu (§ 158 odst. 2). Poškozený má také právo vyjádřit souhlas s trestním stíháním, neudělit ho nebo jej vzít zpět (§ 163a).

Z postavení poškozeného plyne právo zúčastnit se hlavního líčení s tím, že musí být vyzooměn o době a místě konání hlavního líčení se zachováním zpravidla třídní lhůty k přípravě (§ 198 odst. 1, 2). Má právo se zastupovat zmocněncem (§ 50), resp. v případech uvedených v § 44 odst. 2 společným zmocněncem. V průběhu hlavního líčení mu náleží právo klást se souhlasem předsedy senátu

vyslýchaným osobám otázky, a to zpravidla tehdy, když předseda senátu své dotazy skončil a když už nemají otázek členové senátu (§ 215 odst. 1). Před skončením řízení má právo se k věci vyjádřit (§ 43 odst. 1); tímto vyjádřením je při hlavním líčení závěrečná řeč, kterou je oprávněn přednést poškozený, pokud není zastoupen zmocněncem; pokud ano, přísluší toto oprávnění jemu (§ 216 odst. 3, § 217) – poškozený však nesmí přednést poslední slovo jako obžalovaný a nemůže také pronést repliku; poškozený je oprávněn vyjádřit se k věci před skončením veřejného zasedání o odvolání – konečný návrh (§ 238 ve spojení s § 216 odst. 2).³⁹

3.3.2. PROCESNÍ PRÁVA NÁLEŽEJÍCÍ POŠKOZENÉMU, KTERÝ MÁ PODLE ZÁKONA PROTI OBVINĚNÉMU NÁROK NA NÁHRADU ŠKODY ZPŮSOBENÉ TRESTNÝM ČINEM

Tito poškození (subjekty adhezního řízení) mají vedle práv shora uvedených ještě další práva. Nejdůležitějším v tomto směru je samotné právo uplatnit proti obviněnému nárok na náhradu škody (§ 43 odst. 3, § 228, 229 TR). S ním souvisí právo učinit návrh na zajištění nároku na náhradu škody na majetku obviněného (§ 47 odst. 1,2) a právo být vyrozuměn o zajištění nároku (§ 47 odst. 9) včetně práva stížnosti proti rozhodnutí o zajištění nároku na náhradu škody (§ 49).

Adhezní řízení podléhá finanční náročnosti, proto zákon poškozenému, který má nárok na ustanovení zmocněnce, přiznává právo žádat, aby předseda senátu či státní zástupce rozhodl o tom, že stát ponese náklady na znalecký důkaz, jenž si poškozený vyžádá (§ 110a) a právo podat stížnost proti usnesení, jímž této žádosti nebylo vyhověno (§ 151a TR). Dále může podat návrh na rozhodnutí soudu, že má nárok na právní pomoc poskytovanou zmocněncem bezplatně nebo za sníženou odměnu (§ 51a odst. 1 a 2) a právo podat stížnost proti usnesení o zamítnutí návrhu nebo proti usnesení o zproštění povinnosti zastupovat poškozeného (§ 51a odst. 4). Poškozený má také právo, aby soud podle povahy věci a okolností případu rozhodl na návrh poškozeného o tom, že se odsouzenému ukládá povinnost uhradit poškozenému zcela nebo zčásti náklady související s účastí poškozeného v trestním řízení, a to i v případě, že poškozenému nebyl přiznán nárok na náhradu škody ani zčásti (§ 154 odst. 2).

³⁹ JELÍNEK, J. a kol. Poškozený v trestním řízení, Praha : Karolinum, 1998, s. 41-43

Poškozený musí být ve vyznění o hlavním líčení upozorněn, že nedostaví-li se k hlavnímu líčení, bude se o jeho nároku na náhradu škody rozhodovat na podkladě jeho vlastních návrhů, pokud jsou obsaženy ve spise nebo pokud soudu dojdou dříve, než se přikročí k dokazování (§ 198 odst. 2 věta třetí).

V případě účasti poškozeného na hlavním líčení má předseda senátu povinnost dotázat se poškozeného po přednesení obžaloby, zda navrhuje, aby obžalovanému byla uložena povinnost k náhradě škody způsobené trestným činem a v jakém rozsahu. Pokud se poškozený k hlavnímu líčení nedostaví a jeho návrh je obsažen již ve spise, předseda senátu pouze přečte tento návrh ze spisu (§ 206 odst. 2). Uplatnil-li poškozený nárok na náhradu škody, soud mu doručí opis rozsudku, a to i když byl vyhlásování rozsudku přítomen (§ 130 odst. 1), totéž platí o trestním příkazu (§ 314f odst. 2).

Co se týče opravných prostředků, má poškozený uplatňující nárok na náhradu škody, právo podat odvolání proti rozsudku, a to pro nesprávnost výroku o náhradě škody (§ 246 odst. 1 písm. d)). Může jej napadat také proto, že takový výrok nebyl učiněn, jakož i pro porušení ustanovení o řízení předcházejícím rozsudku, jestliže toto porušení mohlo způsobit, že výrok je nesprávný nebo chybí (§ 246 odst. 2). Poškozený má právo přednést konečný návrh při veřejném zasedání o odvolání (§ 235 odst. 3), pokud však podal odvolání, přísluší mu právo jej ústně přednést (§ 235 odst. 1 věta druhá). V rámci svého oprávnění podávat opravné prostředky má dále právo podat stížnost proti usnesení soudu, jímž byla povolena obnova řízení ve výroku o přiznaném nároku na náhradu škody (§ 141 odst. 2, § 142 odst. 1 a § 286 odst. 3) a také právo učinit podnět k podání návrhu státního zástupce na povolení obnovy v neprospěch obviněného (§ 280 odst. 2 TR).⁴⁰

Poškozený s nárokem na náhradu škody nemusí svá práva využívat pouze v řízení před soudem. Významné postavení má totiž i v případě narovnání, kdy zákon předpokládá, že obviněný před soudem prohlásí, že skutek, pro který je stíhán, opravdu spáchal a uhradí poškozenému škodu způsobenou trestným činem nebo učiní potřebné kroky k její úhradě, případně jinak odčiní újmu vzniklou trestným činem. Poškozený má právo vyslovit souhlas se schválením narovnání soudem a v přípravné řízení státním zástupcem (§ 309 odst. 1 TR), což může vést za splnění

⁴⁰ RŮŽIČKA, M., PŮRY, F., ZEŽULOVÁ, J. Poškozený a adhezní řízení v České republice, Praha : C. H. Beck, 2007, s. 251, 252

dalších podmínek k podmíněnému zastavení trestního stíhání (§ 307) a za určitých podmínek může vést k úplnému zastavení trestního stíhání (§ 308).⁴¹

Pro poškozeného, který uplatňuje proti obviněnému nárok na náhradu škody je velice významná možnost přechodu jeho práv na právního nástupce (§ 45 odst. 3). Právní nástupnictví vznikne ve většině případů smrtí poškozeného. Uplatňuje se však i v jiných případech, např. při zániku právnické osoby poškozené trestným činem a přechodu jejich práv na jinou právnickou osobu (organizaci). Uplatnil-li poškozený nárok na náhradu škody, pak právní nástupce vstupuje přímo do práv poškozeného a je oprávněn v trestním řízení pokračovat svými úkony v jejich výkonu.

Obecně je právním nástupcem poškozeného jeho dědic. Existují však i případy, kdy poškozený má více právních nástupců. Pokud by se v případě ověřování těchto dědiců ukázalo, že přesahuje potřeby trestního řízení, budou odkázáni na řízení ve věcech občanskoprávních. Nelze vyloučit i situaci, kdy v jedné osobě (např. u konkrétní fyzické osoby) se kumulují funkce právního nástupce (§ 45 odst. 3 TŘ) a poškozeného, např. v případě fyzické osoby-pozůstalé po oběti vraždy.⁴²

K této věci se vyjadřuje i judikatura. Smrtí poškozeného, který má oproti obviněnému nárok na náhradu škody způsobené trestným činem ve smyslu § 43 odst. 3 TŘ, zaniká jeho způsobilost k právům a povinnostem dle § 7 odst. 2 věta první z. č. 40/1964 Sb., Občanský zákoník. Poškozenému, který zemřel, proto nelze přiznat nárok na náhradu škody způsobené trestným činem podle § 228 TŘ, třebaže ho před svou smrtí včas a řádně uplatnil v trestním řízení. Úmrtím poškozeného přechází takový nárok na náhradu škody na jeho dědice, a to v rozsahu, v jakém náležel poškozenému v okamžiku jeho smrti.⁴³

Nutno říci, že výčet práv poškozeného není úplný, a to hned ze dvou důvodů. Jednak proto, že poškozený může uplatnit ještě další práva, o kterých trestní řád výslovně nehovoří ve vztahu k poškozenému (např. právo namítnout podjatost orgánů činných v trestním řízení) a také proto, že poškozený může uplatnit ještě

⁴¹ MUSIL, J., KRATOCHVÍL, V., ŠÁMAL, P. a kol. Kurs trestního práva : trestní právo procesní, Praha : C. H. Beck, 2007, s. 276, 277

⁴² LÁTAL, J. Poškozený v trestním řízení a rozhodování o náhradě škody v adhezním řízení : Příručka Ministerstva spravedlnosti, Praha : 1994, s. 19, 20

⁴³ Soud. Rozh. č. 22/2006 Sb. rozh. tr. in JELÍNEK, J. a kol. Trestní zákoník a trestní řád: 1. Vydání podle stavu k 1. 1. 2010, Praha : Leges, 2009, s. 555

další práva, která mu přísluší, pokud v trestním řízení vystupuje jako svědek. U některých trestných činů je poškozený jedinou osobou, která může podat o pachateli bližší informace – tím je jeho výpověď nezastupitelná (např. u trestných činů proti svobodě a lidské důstojnosti).⁴⁴

V některých případech jsou však práva poškozeného omezena. Tak například jako poškozený nemůže vystupovat ten, kdo je ve společném řízení stíhán jako spoluobviněný (§ 44 odst. 1) nebo návrh na náhradu škody nelze podat, bylo-li o nároku poškozeného již rozhodnuto v občanskoprávním nebo jiném příslušném řízení (§ 44 odst. 3). Omezení je dáno i za situace, kdy o podané obžalobě a uplatněném nároku na náhradu škody rozhodne samosoudce trestním příkazem (§ 314e) a poškozenému nenáleží právo podat proti vydanému trestnímu příkazu odpor.⁴⁵

Na tomto místě považuji za vhodné pojednat podrobněji o právu, které jakoby zastřešovalo všechna práva poškozeného, a to právo poškozeného být poučen o svých právech a právo na poskytnutí plné možnosti k jejich uplatnění, neboť se domnívám, že bez tohoto práva by uplatnění ostatních procesních práv poškozeného bylo značně obtížné. Co se poučení poškozeného týče, je žádoucí, aby bylo orgány činnými v trestním řízení prováděno s ohledem na konkrétní povahu poškozeného (zda jde o poškozeného ve smyslu ustanovení § 43 odst. 1 nebo o poškozeného s nárokem na náhradu majetkové škody dle ustanovení § 43 odst. 3 TŘ) a aby orgány poškozeného poučovaly nejen o jeho právech, ale aby jej také upozornily na všechny případné nedostatky v jeho návrhu.⁴⁶ Z judikatury pak vyplývá, že podle § 46 TŘ jsou orgány činné v trestním řízení povinny poučit poškozeného jen o jeho procesních právech, která má jako poškozený v trestním řízení, ne též o jiných jeho právech, resp. povinnostech.⁴⁷ Byť to rozhodnutí č. 2/1970 výslovně nestanovuje, dovozuje se, že poučovací povinnost se vztahuje pouze na procesní práva (a povinnosti) poškozeného, nikoli na jiná, zejména práva hmotněprávní povahy. Je třeba zdůraznit také to, že poškozené se má poučit jen o právech, která

⁴⁴ JELÍNEK, J. a kol. Poškozený v trestním řízení, Praha : Karolinum, 1998, s. 45

⁴⁵ MUSIL, J., KRATOCHVÍL, V., ŠÁMAL, P. a kol. Kurs trestního práva : trestní právo procesní, Praha : C. H. Beck, 2007, s. 277

⁴⁶ LÁTAL, J. K postavení poškozeného v trestním řízení a k rozhodování o náhradě škody v adhezním řízení, Praha : Socialistická zákonnost, 1982, č. 2, s. 65, 66

⁴⁷ Soud. Rozh. č. 2/1970 Sb. rozh. tr. in JELÍNEK, J. a kol. Trestní zákon a trestní řád: 26. aktualizované vyd. Praha : Linde, 2008, s. 442

jsou oprávněni vykonávat v projednávané konkrétní věci. Poučení je proto potřeba přizpůsobit postavení poškozeného v dané věci.⁴⁸

Ve srovnání s právy jsou povinnosti poškozeného značně omezené. Většinou tento fakt vyplývá z toho, že poškozený viděl či jinak vnímal trestný čin a v trestním řízení má tak postavení svědka, proto mu pak může vzniknout povinnost dostavit se k výslechu a vypovídat jako svědek či podat vysvětlení. Povinností poškozeného je také dodržovat ustanovení z. č. 412/2005 Sb., o utajovaných informacích a o bezpečnostní způsobilosti. I v tomto případě však půjde o obecnou povinnost společnou všem stranám zúčastněným na trestním řízení.

⁴⁸ RUŽIČKA, M., PÚRY, F., ZEŽULOVÁ, J. Poškozený a adhezní řízení v České republice, Praha : C. H. Beck, 2007, s. 251, 252

4. ZVLÁŠTNOSTI POSTAVENÍ POŠKOZENÉHO VE FÁZÍCH TRESTNÍHO ŘÍZENÍ

Zatímco v předešlé kapitole jsem se věnovala obecné úpravě poškozeného, v této kapitole se zaměřím na zvláštnosti postavení poškozeného v jednotlivých fázích trestního řízení, přičemž hlavní důraz bude kladen na adhezní řízení.

4.1. POŠKOZENÝ V PŘÍPRAVNÉM ŘÍZENÍ

Přípravným řízením se rozumí úsek řízení podle trestního zákona od sepsání záznamu o zahájení úkonů trestního řízení nebo provedení neodkladných a neopakovatelných úkonů, které mu bezprostředně předcházejí, a nebyly-li tyto úkony provedeny, postoupení věci jinému orgánu nebo zastavení trestního stíhání do podání obžaloby, postoupení věci jinému orgánu nebo zastavení trestního stíhání, anebo do rozhodnutí či vzniku jiné skutečnosti, jež mají účinky zastavení trestního stíhání před podáním obžaloby, zahrnující objasňování a prověřování skutečností nasvědčujících tomu, že byl spáchán trestný čin, a vyšetřování. Toto poměrně velice komplikované vymezení je obsaženo ve výkladovém ustanovení § 12 odst. 10 TŘ.

Jde-li o uplatnění obecné definice poškozeného v přípravném řízení, zákonné vymezení v § 43 odst. 1 TŘ platí i pro toto stadium. Je ovšem namístě rozlišovat dvě kategorie poškozených, tj. kromě širokého obecného vymezení ještě vymezení dle § 43 odst. 3, tedy poškozeného s právem uplatňovat nárok na náhradu škody; to se plně týká i přípravného řízení. V jeho rámci se poškozený může aktivně zúčastnit řízení a napomáhat svými návrhy a zásahy ke zjištění skutkového stavu věci a jejímu správnému rozhodnutí. Nutno říci, že úprava § 43 odst. 1 má nejen procesní povahu, ale současně obsahuje i hmotněprávní úpravu, tzn. koho lze v trestním řízení za poškozeného vůbec považovat. Ne vždy však k tomuto existuje dost informací. Tato úprava se vztahuje na všechna stadia trestního řízení, a proto nepřichází v úvahu, aby pojem poškozeného byl vymezen odchylně pro různá stadia řízení.

Účelem přípravného řízení je zjistit trestné činy, odhalit jejich pachatele a zajistit provedení neodkladných, neopakovatelných a dalších úkonů, dále pak vyhledání a popř. provedení nezbytných důkazů, které jsou vždy nezbytné pro rozhodnutí státního zástupce o tom, zda ve věci podá obžalobu, nebo bude učiněno jiné rozhodnutí ve věci, opatřit podklady nutné pro projednání věci v hlavním líčení. Přípravné řízení dále může vytvářet příznivé předpoklady pro aktivní účast osoby

poškozené trestným činem v trestním řízení i pro kladné rozhodnutí o nároku na náhradu škody v rámci adhezního řízení (pokud tedy obžalovaný bude uznán vinným skutkem a trestným činem, z něhož škoda vznikla). Čím více informací pak orgány činné v trestním řízení na základě přípravného řízení získají, tím se šance na správné rozhodnutí úměrně zvyšují.

V rámci míry informací, které mají orgány činné v trestním řízení, je třeba v přípravném řízení rozlišovat fázi prověřování a fázi vyšetřování. Z pohledu poškozeného a jeho nároku na náhradu škody je rozdíl mezi oběma fázemi především v tom, že zatímco prověřování se koná „ve věci“, vyšetřování vždy proti určité osobě. Ve fázi prověřování se zjišťují skutečnosti nasvědčující spáchání trestného činu a v jeho rámci ještě není možné učinit jednoznačná zjištění k osobě poškozeného nebo poškozených. Účelem prověřování je pak prověřit oznámení o skutečnostech nasvědčujících tomu, že byl spáchán trestný čin, a ostatní podněty k trestnímu stíhání, opatřit k tomu podklady a nezbytná vysvětlení a zjistit a zajistit stopy trestného činu. K bližšímu objasnění otázek týkajících se poškozeného dochází až v dalších stádiích trestního řízení. Proto vzhledem k tomu, že nelze zjistit všechny okolnosti týkající se osoby poškozené ve fázi postupu před zahájením trestního stíhání, je třeba pojem poškozeného v přípravném řízení vykládat tak, že za takovou osobu se považuje i ten, kdo o sobě prohlašuje, že byl poškozen trestným činem, a to až do doby, než bude zjištěn opak.⁴⁹

V první a druhé kapitole třetí části mé práce jsem provedla klasifikaci procesních práv poškozeného jak podle obecné definice § 43 odst. 1, tak i poškozeného s právem na náhradu škody dle § 43 odst. 3. V souvislosti s tím nutno říci, že většina těchto práv se uplatní i v přípravném řízení, popř. se v něm alespoň vytvářejí předpoklady pro jejich realizaci ve stadiu projednání trestní věci před soudem. Proto se v následujícím výkladu přidržíme této klasifikace, ale zaměřím se především na práva dle § 43 odst. 1, protože další práva dle § 43 odst. 3 budou pak předmětem výkladu o adhezním řízení.

Nejdůležitějším právem v přípravném řízení, stejně tak jako v ostatních fázích trestního řízení, je právo poškozeného být poučen o svých právech a právo na poskytnutí plné možnosti k jejich uplatnění. V přípravném řízení plní tuto

⁴⁹ RŮŽIČKA, M., PŮRY, F., ZEŽULOVÁ, J. Poškozený a adhezní řízení v České republice, Praha : C. H. Beck, 2007, s. 313-320

povinnost policejní orgán i státní zástupce. Judikatura v tomto případě určila, že tuto povinnost má policejní orgán a státní zástupce i vůči poškozenému, který neuplatnil nárok na náhradu škody. I takovému poškozenému musí být poskytnuta plná možnost uplatnění jeho práv vyplývajících z § 43 odst. 3 TŘ.⁵⁰

V případech, kdy je z obsahu trestního oznámení patrné, že jde o trestný čin, popř. kdo je jeho pachatelem, je povinen poučit poškozeného policejní orgán. Kromě toho, že oznamovatele vyslechne podle jeho procesního postavení poškozeného (svědka) nebo obviněného, anebo jej požádá o vysvětlení, poškozeného také poučí. V naprosté většině převládají případy, kdy poškozeného poučuje policejní orgán. Státní zástupce tak činí zcela výjimečně, a to pouze tehdy, koná-li sám vyšetřování nebo zkrácené přípravné řízení (§ 179a odst. 3 TŘ).

S právem na poučení o svých právech a na poskytnutí plné možnosti k jejich uplatnění úzce souvisí právo být poučen o právu na informace a právo na informace o propuštění obviněného z vazby nebo že z ní uprchl, o propuštění odsouzeného z výkonu trestu odnětí svobody nebo že z něj uprchl a o propuštění odsouzeného z výkonu zabezpečovací detence nebo že z jejího výkonu uprchl (§ 44a TŘ). Tento institut práva poškozeného na některé informace může uplatňovat i svědek. Povinnost poučit poškozeného (nebo svědka) o možnosti žádat informace (§ 44a) vzniká příslušnému orgánu činnému v trestním řízení, a to za podmínky, že poškozenému (nebo svědkovi) hrozí nebezpečí v souvislosti s pobytem obviněného (odsouzeného) na svobodě. Orgán činný v trestním řízení musí sám zhodnotit na základě konkrétních okolností případu, kdy poškozenému (svědkovi) takové nebezpečí hrozí. Žádost o informace uvedenou v § 44a odst. 2 může v přípravném řízení podat poškozený (svědek) k rukám státního zástupce. Podat tuto žádost o uvedené informace však má i poškozený, který nebyl poučen. Toto právo totiž není vázáno na fakt poučení, nýbrž jen na existenci daného nebezpečí.

Jedno z nejvýznamnějších práv poškozeného nejen v přípravném řízení je právo, aby při provádění úkonů trestního řízení s ním bylo jednáno tak, jak to vyžaduje význam a výchovný účel trestního řízení a aby byla vždy šetřena jeho osobnost a ústavou zaručená práva. Toto právo bere v úvahu skutečnost, že poškozený je osoba, která byla trestným činem, o němž se koná trestní řízení,

⁵⁰ Soud. Rozh. č. 8/1974 Sb. rozh. tr. in JELÍNEK, J. a kol. Trestní zákon a trestní řád: 26. aktualizované vyd. Praha : Linde, 2008, s. 436

dotčena způsobem uvedeným v § 43 odst. 1. Důvodně je poté možné se domnívat, že poškozený představuje osobu, která zasluhuje zvláštní zacházení.⁵¹

Poškozený má dále právo na účast na dokazování a právo činit návrhy na jeho doplnění. Tím napomáhá ke zjištění skutkového stavu věci a ke správnému rozhodnutí. Toto oprávnění se týká i přípravného řízení (poněvadž poškozený je osobou informovanou nejvíce o okolnostech trestného činu a o jeho eventuálním pachateli), zejména však navazujícího stadia řízení před soudem – hlavního líčení a veřejného zasedání o odvolání (o čemž podrobněji pojednám v následující kapitole).⁵² Bez povšimnutí orgánů činných v trestním řízení nesmí zůstat okolnost, že poškozený vystupuje v trestním řízení zároveň v postavení svědka (tedy důkazního prostředku), a to jak v přípravném řízení, tak v řízení před soudem. V přípravném řízení je nutno této okolnosti přizpůsobit poučení osob, která v tomto dvojím postavení vystupuje. Jde-li o osobu poškozenou s nárokem na náhradu škody, je třeba řádně protokolovat její případný návrh, že uplatňuje nárok na náhradu škody.⁵³

Dalším právem, které poškozený může využívat již od počátku přípravného řízení je právo nahlížet do spisů, ovšem s výjimkou protokolu o hlasování. Poškozený má právo nahlížet do spisů, činit si z nich výpisky a poznámky a pořizovat si na své náklady kopie spisů a jejich částí (§ 65 odst. 1 TŘ). Omezit poškozeného v tomto právu může státní zástupce a policejní orgán. Dle § 65 odst. 2 mu může odepřít nahlédnutí do spisu ze závažných důvodů, kterými může být zejména okolnost, že by se tím mohly ohrozit nebo dokonce zmařit výsledky přípravného řízení, zejména že by se mohla narušit objektivnost důkazů, které byly provedeny poté, co poškozený poznal rozsah a obsah do té doby shromážděných a provedených důkazů a z nich vyplývajících skutečností, rozhodných ke zjištění skutkového stavu věci a pro její správné posouzení. Závažnost těchto důvodů je státní zástupce povinen urychleně přezkoumat. Odepřel-li nahlédnutí do spisu sám státní zástupce, nemá poškozený jako odmítnutá osoba právo žádat přezkoumání závažnosti odmítnutí.⁵⁴ Je možné, že v přípravném řízení nastane kolize mezi postavením poškozeného a svědka v případě práva nahlédnout do spisu.

⁵¹ RŮŽIČKA, M., PÚRY, F., ZEŽULOVÁ, J. Poškozený a adhezní řízení v České republice, Praha : C. H. Beck, 2007, s. 329-339

⁵² LÁTAL, J. Poškozený v trestním řízení a rozhodování o náhradě škody v adhezním řízení : Příručka Ministerstva spravedlnosti, Praha : 1994, s. 35, 36

⁵³ JELÍNEK, J. a kol. Poškozený v trestním řízení, Praha : Karolinum, 1998, s. 47

⁵⁴ LÁTAL, J. Poškozený v trestním řízení a rozhodování o náhradě škody v adhezním řízení : Příručka Ministerstva spravedlnosti, Praha : 1994, s. 36, 37

U poškozeného může být důvodem odepření práva nahlédnout do spisu skutečnost, že jej bude nutno vyslechnout jako důležitého svědka a že by jeho nahlédnutím do spisu mohla být snížena hodnota tohoto důkazu. Na konkrétním případě však bude záviset, do jaké míry je nutné uvedené právo odepřít.⁵⁵

Významná část práv a povinností poškozeného v přípravném řízení je spojena jeho vztahem vůči policejnímu orgánu a státnímu zástupci a také s možností podávat stížnosti proti rozhodnutím a případně i jiné opravné prostředky.

První, kdo přichází do kontaktu s poškozeným je ve většině případů policejní orgán. Zejména to platí v případech, kdy poškozený je současně oznamovatelem a činí oznámení o skutečnostech nasvědčujících spáchání trestného činu (trestní oznámení), avšak týká se to i dalšího procesního postupu. Zpravidla je to policejní orgán, který koná jak prověřování, tak vyšetřování, popř. zkrácené přípravné řízení.

Pokud policejní orgán posoudí podání poškozeného jako trestní oznámení (pozn. protože to, že se poškozený jako podatel domnívá, že je osobou poškozenou trestným činem a označí své podání „trestním oznámením“ ještě samo o sobě neznamena, že tak musí být orgány činnými v trestním řízení posouzeno; rozhodující je zde vždy obsah takového podání), začne s prováděním úkonů nutných při zahájení trestního řízení, v případě poškozeného mu mj. vznikne povinnost poučit ho o jeho právech a o možnosti jejich uplatnění (§ 46 TŘ). Policejnímu orgánu plynou ze vztahu vůči poškozenému další povinnosti, a to následující:

- Poučit poškozeného o právu žádat informace a o právu na informace (§ 44a)
- Policejní orgán může dát podnět státnímu zástupci, aby ustanovil poškozenému k výkonu jeho práv opatrovníka, státní zástupce to však může učinit i z vlastní iniciativy (§ 45 odst. 2)
- Pokud jde o uplatňování nároku na náhradu škody, musí policejní orgán respektovat zásadu o právním nástupci poškozeného (§ 45 odst. 3)
- Doručovat poškozenému, resp. jeho zmocněnci (§ 45a)
- Může dát podnět státnímu zástupci k přijetí peněžitě jistoty (§ 47a)

Poškozený má v této fázi také právo na bezplatnou pomoc nebo pomoc za sníženou odměnu (§ 51a TŘ).

⁵⁵ Soud rozh. č. III/1967 Sb. rozh. tr. in JELÍNEK, J. a kol. Trestní zákoník a trestní řád: 1. Vydání podle stavu k 1. 1. 2010, Praha : Leges, 2009,

Pokud jde o povinnosti státního zástupce vůči poškozenému v přípravném řízení, většina z nich se překrývá s povinnostmi policejního orgánu. Určitá práva poškozeného však plynou výlučně z jeho vztahu vůči státnímu zástupci. To se týká například zvláštních druhů řízení nebo odklonů a všech rozhodnutí, kterými se přípravné řízení končí. K těmto právům patří i právo kdykoli v průběhu přípravného řízení žádat státního zástupce, aby byly odstraněny průtahy v řízení nebo závady v postupu policejního orgánu (§ 157a TR). Tato žádost patří mezi podněty k výkonu dozoru státního zástupce v přípravném řízení a není vázána žádnou lhůtou. Je nutno ji státnímu zástupci ihned předložit a státní zástupce ji musí neprodleně vyřídit a žadatele o výsledku přezkoumání vyrozumět. V případě stížnosti proti postupu státního zástupce vyřizuje žádost bezprostředně vyšší státní zastupitelství.

Poškozený má právo podat širokou škálu stížností. Jedná se zejména o tyto:

- Právo podat stížnost proti usnesení o odložení věci (§ 159a odst. 5, 6 TR). O stížnosti rozhoduje státní zástupce. Toto usnesení je třeba v rámci rovnosti procesních stran doručit i osobě, která o sobě prohlašuje, že jí přísluší práva poškozeného. Stížnost však poškozený nemůže uplatnit, pokud se vzdal svých procesních práv, nevzal-li toto vzdání zpět ještě před vydáním usnesení.
- Právo podat stížnost proti usnesení o zastavení trestního stíhání (§ 172 odst. 3) a o postoupení věci jinému orgánu (§ 171 odst. 2). Stížnost má vždy odkladný účinek (§ 141 odst. 4). Může však nastat komplikace, kdy se vyskytne více poškozených u jednoho případu a každého z těchto poškozených se bezprostředně dotýká příslušný bod či body usnesení. Podá-li pak stížnost pouze některý z poškozených, rozhodující orgán může tuto stížnost zamítnout (rozhoduje bezprostředně vyšší státní zastupitelství), případně z toho podnětu zrušit napadené usnesení (u dílčích útoků jen příslušnou část usnesení, jde-li oddělit). Z toho vyplývá, že nepřichází zásadně v úvahu, aby nadřízený orgán z podnětu stížnosti jen některého z poškozených zrušil usnesení jako celek (pokud je vadná jen část usnesení lze-li ji oddělit, nebo se stížnost týká jen části usnesení).
- Právo podat stížnost proti usnesení o podmíněném zastavení trestního stíhání a schválení narovnání, proti podmíněnému odložení návrhu na potrestání a odložení věci za současného schválení narovnání ve zkráceném přípravném řízení. Zde se jedná o odklony v trestním řízení. Stížnost proti podmíněnému

zastavení trestního stíhání (§ 307 odst. 5) může poškozený podat nejen proti nařízení samotného odklonu, ale také proti způsobu, kterým došlo k vypořádání nároku poškozeného na náhradu škody, pokud se poškozený domnívá, že opatření učiněná obviněným nejsou dostatečná k uspokojení tohoto nároku. Poškozený má rovněž právo tuto stížnost podat bez udání důvodu.⁵⁶

4.2. POŠKOZENÝ V ŘÍZENÍ PŘED SOUDEM

V této kapitole se budu věnovat poškozenému ve stadiu řízení, v jehož rámci dochází k naplnění postavení poškozeného v celém trestním procesu (vyjádřené v sumě oprávnění, která mu trestní řád poskytuje), a to tak, že poškozenému je jednak umožněno aktivně se účastnit řízení, dále může dosáhnout satisfakce vůči obžalovanému výkonem svých práv a konečně výlučně ve stadiu projednání věc před soudem přichází v úvahu, aby mu byl přiznán nárok na náhradu škody, o který předepsaným způsobem a nejpozději v době stanovené zákonem požádal.

Obecně řečeno je stadium řízení před soudem nejdůležitějším stadiem trestního řízení, poněvadž se v něm plně uplatní všechny pokrokové zásady moderního trestního procesu, jako je například zásada bezprostřednosti, ústnosti nebo ústavněprávní princip soudcovské nezávislosti. Přípravné řízení, které mu předchází, má ve vztahu k řízení před soudem pouze předběžnou a pomocnou povahu, protože je to právě stadium řízení před soudem, jenž má klíčovou úlohu, a to vzhledem k tomu, že se tu posuzují otázky zásadní důležitosti pro samo trestní řízení. **Pro účast osoby poškozené je zásadní, že se zde řeší jeho nárok na náhradu škody.** Samotné projednání nároku však netvoří samostatnou a oddělenou část trestního řízení, ale splývá s ním, zejména v dokazování a nazývá se adhezní řízení. Podrobněji se jím budu zabývat v dalších výkladech. Procesní práva, která poškozený vykonává v řízení před soudem, však nejsou úzce vázána jen na náhradu škody. **Účel účasti poškozeného je třeba spatřovat v tom, že v řízení osvětluje povahu škody, její výši a povahu vzniku, má zájem na odsouzení obžalovaného, to aby si zajistil uznání obžalovaného povinným nahradit mu škodu nebo také z jiných důvodů.**

⁵⁶ RŮŽIČKA, M., PÚRY, F., ZEŽULOVÁ, J. Poškozený a adhezní řízení v České republice, Praha : C. H. Beck, 2007, s. 354-376

I ve stadiu řízení před soudem rozlišujeme dvě kategorie poškozených, a to poškozené jen s některými procesními právy podle § 43 odst. 1 TŘ a poškozené, kteří vedle společných práv mají navíc podle zákona proti obviněnému nárok na náhradu škody způsobené spácháním trestného činu, a právě z tohoto důvodu jim trestní řád umožňuje uplatnit návrh na náhradu škody podle § 43 odst. 3 a mají další procesní práva s tím související. Zejména právo navrhnout zajištění nároku na náhradu škody na majetku obviněného (§ 47 a 49 TŘ) nebo právo požadovat náhradu nákladů potřebných k účelnému uplatnění nároku na náhradu škody (§ 154 TŘ) a další, které budou předmětem výkladu o adhezním řízení, protože právě tito poškození mohou být jeho subjekty.

Pokud se jedná o práva, která mají obě skupiny poškozených společná, tak jsou to zejména následující:

- Možnost činit návrhy na doplnění dokazování
- Možnost nahlížet do spisů (§ 65)
- Právo zúčastnit se hlavního líčení a veřejného zasedání o odvolání
- Právo vyjádřit se k věci před skončením řízení
- Právo nechat se zastupovat zmocněncem (§ 50, 52), společným zmocněncem (§ 44 odst. 2)
- Právo na výkon práv poškozeného zákonným zástupcem (§ 45 odst. 1) nebo opatrovníkem (§ 45 odst. 2).⁵⁷

⁵⁷ RŮŽIČKA, M., PÚRY, F., ZEŽULOVÁ, J. Poškozený a adhezní řízení v České republice, Praha : C. H. Beck, 2007, s. 400 -403

5. ADHEZNÍ ŘÍZENÍ

Ačkoli je adhezní řízení součástí řízení trestního, v němž se projednává uplatněný nárok poškozeného na náhradu škody způsobené trestným činem, zasluhuje si dle mého názoru podrobnějšího výkladu, a proto o něm pojednám v této samostatné části mé práce.

Jak jsem již zmínila výše, netvoří žádnou samostatnou, časově, formálně či jinak oddělenou část trestního řízení, ale splývá s ním, zejména ve stadiu dokazování. **Subjektem adhezního řízení není každý poškozený, nýbrž jen ten, který má proti obviněnému nárok na náhradu škody majetkové a který včas a řádně uplatnil nárok na náhradu škody proti obviněnému (§ 43 odst. 3 TŘ).** I judikatura na tomto místě uvádí, že v každém případě lze uplatňovat jen škodu majetkovou způsobenou trestným činem a to je taková majetková škoda, která je v příčinné souvislosti se skutkem uvedeným v žalobním návrhu.⁵⁸

Význam tohoto řízení spočívá v tom, že umožňuje poškozenému, který je stranou v trestním řízení, aby byl souběžně s trestním stíháním obviněného objasněn i jeho nárok na náhradu škody, pokud mu byla způsobena stíhaným skutkem, a aby poškozený dosáhl, že mu bude zároveň s rozhodnutím o podané obžalobě přisouzena náhrada škody. Tento postup má význam zejména z hlediska rychlosti rozhodnutí o náhradě škody, nevyžaduje od poškozeného zvýšené výdaje spojené s vedením civilního procesu a zároveň s rozhodnutím o povinnosti obžalovaného nahradit způsobenou škodu doplňuje preventivně-výchovné působení uloženého trestu.

V adhezním řízení soud rozhoduje podle hmotného práva jiné povahy než trestního (především občanského nebo pracovního), ale ve formě trestního řízení, tedy podle trestního řádu. Nárok na náhradu škody poškozeného je svou povahou nárokem občanskoprávním, o kterém se rozhoduje v rámci trestního řízení v souvislosti s rozhodováním o vině a trestu obviněného, resp. obžalovaného. Z těchto faktů vyplývají některé charakteristické rysy adhezního řízení.

Prvním rysem (zvláštností) adhezního řízení je to, že není vedeno z úřední povinnosti jako samo trestní řízení, tzn. že se zde neuplatní zásada oficiality (§ 2

⁵⁸ Soud. Rozh. č. 1/1968 Sb. rozh. tr. in JELÍNEK, J. a kol. Trestní zákoník a trestní řád: 1. Vydání podle stavu k 1. 1. 2010, Praha : Leges, 2009, s. 550

odst. 4 TŘ), nýbrž je podmíněno návrhem poškozeného, kterému byla způsobena škoda trestným činem.⁵⁹ Dále je to fakt, že pro účinné podání návrhu poškozeného a pro možnost, aby mu soud přiznal uplatněný nárok na náhradu škody, stanoví trestní řád náležitosti návrhu i další podmínky. Za třetí zvláštnost se považuje, že soud je v trestním řízení vázán návrhem poškozeného a nemůže jej překročit, naopak však nemůže nárok zamítnout, a to ani částečně. Posledním rysem je to, že soud rozhoduje o uplatněném nároku podle hmotněprávních předpisů, jak už jsem zmínila, avšak podle trestního řádu, tedy ve formě trestního řízení.⁶⁰

Adhezní řízení lze pojímat jako součást trestního řízení, a to buď jako onu část probíhající ve stadiu projednání trestní věci v řízení před soudem nebo včetně posuzování otázek náhrady škody v rámci řízení o odklonech. Trestní řád poškozenému umožňuje, aby dosáhl uspokojení ve smyslu náhrady škody ještě dříve, než trestní řízení dospěje k vyhlášení rozsudku. Odklony jsou podmíněné zastavení trestního stíhání (§ 307), narovnání (§ 309) a podmíněné odložení návrhu na potrestání (§ 179g TŘ). Zásadní význam pro aplikaci odklonů mají stanovisko poškozeného k náhradě škody nebo odčinění vzniklé újmy, poněvadž významnou podmínkou pro použití těchto institutů je náhrada škody způsobené trestným činem, a to alespoň částečně (v případě odstoupení od trestního stíhání), případně i uzavření dohody k náhradě škody nebo odčinění újmy vzniklé trestným činem. Náhrada škody prostřednictvím odklonů může mít význam v tom smyslu, že může být rychlejší a pro poškozeného výhodnější než ve standardním trestním řízení, které končí vyhlášením rozsudku (vydáním trestního příkazu).⁶¹

V následujícím textu pojednám o rozhodování o náhradě škody poškozeného, dospěje-li řízení k vyhlášení rozsudku (trestního příkazu), tzn. bez posuzování otázek náhrady škody v rámci řízení o odklonech, poněvadž odklony v trestním řízení nepovažuji za těžiště mé práce.

⁵⁹ Soud. Rozh. č. 11/1967 Sb. rozh. tr. in JELÍNEK, J. a kol. Trestní zákoník a trestní řád: 1. Vydání podle stavu k 1. 1. 2010, Praha : Leges, 2009, s. 551

⁶⁰ RŮŽIČKA, M., PŮRY, F., ZEŽULOVÁ, J. Poškozený a adhezní řízení v České republice, Praha : C. H. Beck, 2007, s. 459

⁶¹ JELÍNEK, J. a kol. Trestní právo procesní: 6 přepracované a aktualizované vyd. Praha : Linde, 2010, s. 254

5.1. UPLATNĚNÍ NÁROKU POŠKOZENÉHO

Realizaci práv poškozeného v hlavním líčení umožňuje ustanovení § 206 odst. 2 TŘ. Toto ustanovení však předpokládá, že jde o poškozeného, který je v trestním řízení oprávněn učinit návrh na náhradu škody, tj. je subjektem adhezního řízení, nikoli o poškozeného, který je oprávněn uplatňovat jen práva uvedená v § 43 odst. 1. Toto ustanovení upravuje provádění úkonů předsedy senátu, které jsou vlastně zahájením adhezního řízení před soudem. Úkony však předseda senátu neučiní vůči poškozenému, který se svých procesních práv vzdal dle § 43 odst. 4. Je-li poškozený přítomen v hlavním líčení, předseda senátu se ho po přednesení obžaloby dotáže, zda navrhuje, aby obžalovanému byla uložena povinnost k náhradě škody a v jakém rozsahu, učiní tak i tehdy, když poškozený již uplatnil řádně svůj nárok ještě před tímto úsekem hlavního líčení. Postačí pak, jestliže poškozený odkáže na svůj dříve uplatněný nárok a popřípadě upřesní jeho výši. Neuplatnil-li poškozený v dosavadním průběhu trestního řízení svůj nárok na náhradu škody náležitým způsobem, je postup podle § 206 odst. 2 poslední příležitostí, kdy tak může učinit. Pokud poškozený není přítomen v hlavním líčení před zahájením dokazování, přečte předseda senátu jeho návrh na náhradu škody z trestního spisu, byl-li učiněn a je-li ve spise obsažen. V opačném případě a také při nepřítomnosti poškozeného u hlavního líčení už nelze, aby soud akceptoval pozdější uplatnění nároku poškozeného a vůbec, aby o něm rozhodoval výrokem dle § 229, tj. odkázáním poškozeného na občanskoprávní či jiní příslušné řízení.⁶²

Ustanovení § 43 odst. 3 stanoví procesní lhůtu podání návrhu poškozeného na náhradu škody, a to nejpozději u hlavního líčení před zahájením dokazování. Trestní řád však tuto lhůtu neumožňuje navrátit, a to ani v situaci, kdy soud prvního stupně nesplní povinnost v § 198 odst. 2 věty první a nevyrozumí poškozeného řádně a včas a konání hlavního líčení.⁶³

Pokud se určitá osoba domáhá postavení poškozeného nebo jeho některých práv, ač k tomu není oprávněna a takové právo ji zřejmě nepřísluší (a to buď žádné z práv poškozeného, nebo právo uplatňovat nárok na náhradu škody), vysloví soud usnesení, že ji jako poškozeného k hlavnímu líčení nepřipouští. Takové rozhodnutí

⁶² RŮŽIČKA, M., PÚRY, F., ZEŽULOVÁ, J. Poškozený a adhezní řízení v České republice, Praha : C. H. Beck, 2007, s. 463

⁶³ Soud. Rozh. č. 6/2001 sb. rozh. tr. in JELÍNEK, J. a kol. Trestní zákoník a trestní řád: 1. Vydání podle stavu k 1. 1. 2010, Praha : Leges, 2009, s. 552

však nebrání uplatnění nároku na náhradu škody před příslušným orgánem (§ 206 odst. 3). Obdobně pak postupuje soud v případech uvedených v § 44 odst. 3, to znamená, byl-li podán návrh poškozeného na náhradu škody, ač již bylo o nároku poškozeného rozhodnuto v občanskoprávním nebo jiném příslušném řízení.⁶⁴ Rozhodnutí má formu usnesení, proti němuž není přípustná stížnost. Poznává se v celém svém znění do protokolu o hlavním líčení, proto se písemně nevyhotovuje, je-li poškozený přítomen u hlavního líčení. Není-li přítomen a jeho návrh je obsažen ve spise, usnesení se vyhotoví a poškozenému doručí.⁶⁵

„Obecně lze uložit obžalovanému povinnost nahradit škodu poškozenému v adhezním řízení jen za splnění kumulativně stanovených podmínek, kterými jsou:

- soud rozhodl odsuzujícím rozsudkem;
- škoda byla způsobena tím skutkem vykazujícím znaky trestného činu, jehož spácháním byl obžalovaný uznán vinným;
- škoda má charakter majetkové škody, o jejíž náhradě lze v adhezním řízení rozhodovat;
- uplatněný nárok má podklad v příslušných hmotněprávních předpisech;
- jeho výše a odpovědnost obžalovaného za škodu byla v trestním řízení dostatečně prokázána;
- a není zde jiná zákonná překážka, která brání rozhodnutí o uplatněném nároku na náhradu škody.“⁶⁶

Pokud jsou všechny stanovené podmínky pro vyslovení povinnosti obžalovaného k náhradě škody splněny, soud je povinen spolu s výrokem o vině rozhodnout též o uplatněném nároku na náhradu škody a nesmí zbytečně poškozeného odkazovat na občanskoprávní nebo jiné řízení.⁶⁷

Soud rozhoduje v hlavním líčení a za splnění určitých předpokladů. Prvým z nich je, že **nárok na náhradu škody musí poškozený uplatnit včas a řádně**. Soud nemůže rozhodnout o nároku z moci úřední (jde o výjimku ze zásady oficiality).

⁶⁴ LÁTAL, J. Náležitosti řádného uplatnění nároku na náhradu škody poškozeného v adhezním řízení, Právní rozhledy, 1994, č. 10, s. 348

⁶⁵ RŮŽIČKA, M., PŮRY, F., ZEŽULOVÁ, J. Poškozený a adhezní řízení v České republice, Praha : C. H. Beck, 2007, s. 466

⁶⁶ RŮŽIČKA, M., PŮRY, F., ZEŽULOVÁ, J. Poškozený a adhezní řízení v České republice, Praha : C. H. Beck, 2007, s. 467

⁶⁷ JELÍNEK, J. Poškozený a náhrada škody po novele trestního řádu 2001, Kriminalistika, 2002, č. 1, str. 34

Nárok musí být poškozeným uplatněn způsobem a formou, jež nevzbuzují pochybnosti, že poškozený opravdu požaduje náhradu. Pokud orgány činné v trestním řízení mají přesto pochybnost, je na nich, aby poškozeného poučily o této okolnosti a současně s tím poučily, že závadu je nutno odstranit nejpozději v hlavním líčení před zahájením dokazování. Neodstraní-li poškozený tyto nedostatky, soud o nároku na náhradu škody vůbec nerozhodne.

Druhým předpokladem pro uplatnění nároku je, že **je ho třeba uplatnit vůči určité osobě, přesněji proti konkrétnímu obviněnému**. Koná-li se společné řízení proti více obviněným, musí poškozený uvést, a to zcela konkrétně, od kterého či kterých obviněných požaduje náhradu škody a v případě, že uplatňuje nárok vůči více osobám, musí taktéž uvést, zda od nich požaduje náhradu škody společně a nerozdílně (solidární odpovědnost) nebo podílově podle jejich účasti na způsobení škody (dělená odpovědnost).

Dále je nutno nárok na náhradu škody uplatnit včas, to znamená nejpozději v hlavním líčení před zahájením dokazování (popřípadě před vydáním trestního příkazu). Pokud poškozený učiní návrh až po zahájení dokazování v hlavním líčení, je takový návrh uplatněn opožděně a soud již o něm nerozhoduje. Ovšem v případě nového řízení prvního stupně po zrušení původního rozsudku v řízení o odvolání, dovolání nebo o stížnosti pro porušení zákona je situace jiná. Koná-li se totiž celé hlavní líčení znovu, může poškozený opět až do zahájení dokazování včas uplatnit svůj nárok na náhradu škody. To neplatí pro situaci, kdy je hlavní líčení jen doplňováno v potřebném rozsahu podle pokynů nadřízeného soudu.

Nárok na náhradu škody musí být uplatněn řádně, tj. uvedením údajů, z nichž je patrný důvod a alespoň minimální výše nároku na náhradu škody, což je čtvrtý předpoklad. Za důvod vzniku škody postačí, uvede-li poškozený, že skutkem uvedeným v žalobním návrhu mu byla škoda způsobena, aniž by musel podrobně odůvodňovat, z jakých důvodů se tak stalo. Výši lze pak uvést přesnou částkou způsobené škody nebo minimální částkou, např. tehdy, nezná-li poškozený dosud přesnou výši. Požadovanou výši lze pak v průběhu dalšího řízení měnit nebo lze i uplatněný nárok na náhradu škody vzít zpět. V takovém případě pak soud postupuje tak, jakoby poškozený v trestním řízení nárok na náhradu škody vůbec neuplatnil a o náhradě nerozhoduje.

Konečně posledním a velice důležitým předpokladem pro uplatnění nároku na náhradu škody je plná způsobilost k právním úkonům osoby, která příslušný návrh činí.⁶⁸

5.2. ROZHODNUTÍ SOUDU V ADHÉZNÍM ŘÍZENÍ

V prvé řadě je nutno říci, že soud rozhoduje o nároku poškozeného jen tehdy, je-li řízení ukončeno vydáním rozsudku, to znamená, že soud může uložit obžalovanému povinnost nahradit škodu jen tehdy, odsuzuje-li ho pro trestný čin, kterým tuto škodu způsobil.⁶⁹ O náhradě škody může rozhodnout i samosoudce zjednodušeným rozsudkem nebo trestním příkazem. Ve všech případech se postupuje podle ustanovení § 228 a 229 TR.

„O nároku na náhradu škody poškozeného rozhodne soud v hlavním líčení jen za současného splnění těchto předpokladů:

- Nárok byl uplatněn včas a řádně;
- Soud po zahájení hlavního líčení nerozhodl podle § 206 odst. 3 a 4, že nepřipouští poškozeného k trestnímu řízení nebo že poškozený není oprávněn svůj nárok v trestním řízení uplatňovat (§ 44 odst. 3);
- Poškozený nevzal svůj návrh na náhradu škody zpět v průběhu hlavního líčení a nevzdal se svých procesních práv, která mu trestní řád jako poškozenému přiznává (§ 43 odst. 4);
- Nebylo rozhodnuto o vrácení věci státnímu zástupci, o postoupení věci, o zastavení trestního stíhání a o jeho přerušení.“⁷⁰

Pokud jde o způsob rozhodnutí, přichází zde v úvahu více možností. Zprostí-li soud obžalovaného obžaloby, poškozeného pak vždy odkáže s jeho nárokem na náhradu škody na řízení ve věcech občanskoprávních, popřípadě na řízení před jiným příslušným orgánem (§ 229 odst. 3). Naopak uzná-li soud obžalovaného vinným, o nároku poškozeného pak může rozhodnout 3 způsoby.

⁶⁸ MUSIL, J., KRATOCHVÍL, V., ŠÁMAL, P. a kol. Kurs trestního práva : trestní právo procesní, Praha : C. H. Beck, 2007, s.860-864

⁶⁹ Soud. Rozh. č. 32/1963 Sb. rozh. tr. in JELÍNEK, J. a kol. Trestní zákoník a trestní řád: 1. Vydání podle stavu k 1. 1. 2010, Praha : Leges, 2009, s. 798

⁷⁰ RŮŽIČKA, M., PŮRY, F., ZEŽULOVÁ, J. Poškozený a adhezní řízení v České republice, Praha : C. H. Beck, 2007, s. 475

Jsou-li nárok na náhradu škody a společně s ním i jeho výše výsledky hlavního líčení odůvodněny, soud poškozenému přizná nárok na náhradu škody vůči obžalovanému dle § 228 TŘ. Výrok o povinnosti obžalovaného k náhradě škody musí přesně označovat osobu oprávněného (poškozeného) a přisouzený nárok. Soud může také vyslovit povinnost obžalovanému nahradit škodu ve splátkách, kdy zároveň určí jejich výši a podmínky splatnosti. Výrok o plnění v penězích může být za určitých okolností vyjádřen i v cizí měně.⁷¹ Není-li však podle výsledků dokazování podklad pro vyslovení povinnosti k náhradě škody nebo pro rozhodnutí o povinnosti k náhradě škody by bylo potřeba provádět další dokazování, které přesahuje potřeby trestního řízení a podstatně by je protáhlo (§ 229 odst. 1) nebo došlo ke zproštění obžaloby ohledně toho skutku, kterým měla být škoda způsobena (§ 229 odst. 3), soud pak odkáže poškozeného s celým uplatněným nárokem na řízení ve věcech občanskoprávních, popř. na řízení před jiným příslušným orgánem. Pokud soud z jakéhokoli důvodu rozhodne v hlavním líčení tak, že přizná nárok poškozeného jen zčásti, odkáže poškozeného se zbytkem uplatněného nároku na řízení ve věcech občanskoprávních či na řízení před jiným příslušným orgánem (§ 229 odst. 2).⁷²

Soud za žádných okolností nemůže, a to ani z části, zamítnout návrh poškozeného, i kdyby dospěl k závěru, že nárok na náhradu škody nevznikl nebo vznik škody spoluzavinil poškozený. Při rozhodování o nároku poškozeného je však soud vázán návrhem potud, že mu nemůže přiznat náhradu větší, než jakou poškozený požadoval. Pokud podle názoru soudu poškozenému náleží více, než svým návrhem uplatnil, může mu přiznat zvýšenou náhradu. Musí však poškozeného poučit o jeho právech dle § 46 a poškozený musí svůj návrh modifikovat předtím, než se soud odebere k závěrečné poradě.⁷³ Totéž platí i o úrocích z prodlení, které lze přiznat, avšak jen na návrh poškozeného. Formálně je rozhodnutí dle § 228 a 229 součástí rozsudku s podobou samostatného oddělitelného výroku. Nelze je ani

⁷¹ JELÍNEK, J. a kol. Trestní právo procesní: 6 přepracované a aktualizované vyd. Praha : Linde, 2010, s. 255

⁷² MUSIL, J., KRATOCHVÍL, V., ŠÁMAL, P. a kol. Kurs trestního práva : trestní právo procesní, Praha : C. H. Beck, 2007, s. 864

⁷³ Soud. Rozh. č 35/80-II Sb. rozh. tr. in JELÍNEK, J. a kol. Trestní zákoník a trestní řád: 1. Vydání podle stavu k 1. 1. 2010, Praha : Leges, 2009, s. 799

vyhradit zvláštnímu usnesení ani o nárocích poškozeného rozhodovat samostatným usnesením.⁷⁴

V adhezním řízení smí soud rozhodovat jen o majetkové škodě. Pro účely náhrady škody v tomto smyslu se za majetkovou škodu považuje újma, která nastala v majetkové sféře poškozeného, je objektivně vyjádřitelná v penězích a reprezentuje majetkové hodnoty, které je třeba vynaložit, aby došlo k uvedení do původního stavu. Majetková škoda je nejen škoda vzniklá tím, že byl zmenšen (ztenčen) majetek poškozeného, ale i jiná materiální újma, pokud její náhradu příslušné předpisy přiznávají a jestliže ji lze odčinit nebo zmírnit uvedením do původního stavu, peněžitou náhradou, protihodnotou za utrpěnou újmu určitého druhu (např. bolestné, náhradu ztížení společenského uplatnění). Nezáleží na tom, zda je o náhradě škody oprávněn rozhodovat soud nebo jiný orgán (tím může být např. služební funkcionář Policie ČR). Za škodu lze proto považovat nejen újmu poškozením věci, odcizením věci (včetně peněz), ale škodou jsou též léčebné náklady, dávky nemocenského pojištění, důchodového zabezpečení, ztráta na výdělku, ztráta na důchodu, náklady pohřbu, náklady na výživu pozůstalých. Může se jednat i o škodu na jiných majetkových hodnotách, jimiž jsou např. pohledávky, obchodní podíly v obchodních společnostech a cenné papíry. Adhezní řízení ve své podstatě nahrazuje občanskoprávní řízení (resp. řízení před jiným příslušným orgánem), a proto v něm může být poškozeným uplatňován a soudem přiznán pouze takový nárok na náhradu škody, který je obecně možné v občanskoprávním řízení uplatňovat a přiznat, tj. projednat a rozhodnout o něm ve smyslu § 7 z. č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád (resp. v řízení před jiným příslušným orgánem). Z hlediska náhrady škody může jít jak o skutečnou škodu, tak rovněž o ušlý zisk, a to zisk skutečný nebo dosahovaný zpravidla v poctivém obchodním styku. Naproti tomu se nelze domáhat nároku na přiměřené zadostiučinění a stejně tak se nelze domáhat nároku na náhradu nemajetkové újmy.⁷⁵

Soud přiznává uplatněný nárok na náhradu škody za výše uvedených splněných předpokladů, pokud tomu výjimečně nebrání jiná zákonná překážka, kterou může být například skutečnost, že obžalovaný již v průběhu hlavního líčení škodu v plném

⁷⁴ MUSIL, J., KRATOCHVÍL, V., ŠÁMAL, P. a kol. Kurs trestního práva : trestní právo procesní, Praha : C. H. Beck, 2007, s. 865

⁷⁵ RŮŽIČKA, M., PŮRY, F., ZEŽULOVÁ, J. Poškozený a adhezní řízení v České republice, Praha : C. H. Beck, 2007, s. 484-486

rozsahu poškozenému nahradil nebo že právo poškozeného na náhradu škody je již promlčeno. Výrok soudu o povinnosti obžalovaného k náhradě škody musí obligatorně obsahovat přesné označení osoby oprávněného a nárok, který mu byl přisouzen, fakultativně pak může obsahovat výrok o povolení splátek, jejich výše a podmínky splatnosti. Označení poškozené osoby je velice důležité, poněvadž poškozený trestným činem nemusí být totožný se subjektem, který se stal (bezprostředním) předmětem útoku.⁷⁶ V rozsudku soud neuvádí lhůtu ke splatnosti vyslovené povinnosti, neboť tento výrok je vykonatelný ihned po nabytí právní moci rozsudku (s výjimkou výroku o povolení splátek). Jelikož je výrok o přiznání náhrady škody vykonatelným titulem pro případné exekuční řízení, soud je povinen tento výrok náležitě odůvodnit z hlediska skutkových zjištění i právního posouzení.⁷⁷

Pro doplnění nutno uvést, že o náhradě škody může soud rozhodnout také v případě, vydá-li trestní příkaz, protože ten má účinky odsuzujícího rozsudku. Vydává jej samosoudce bez projednání věci v hlavním líčení a za splnění podmínek uvedených v ustanovení § 314e TŘ. Trestní příkaz tedy může obsahovat výrok o náhradě škody, poškozený ale není oprávněn podat opravný prostředek – odpor proti trestnímu příkazu. Poškozený, který uplatnil svůj nárok na náhradu škody, může napadnout odvoláním jen rozsudek soudu prvního stupně, a to pro nesprávnost výroku o náhradě škody, nikoli pro nesprávnost výroku o vině. Odvolání může směřovat jak proti výroku, kterým byl zcela odkázán na řízení před jiným příslušným orgánem, tak i proti výroku, kterým byl odkázán jen zčásti. Rovněž se může odvolat proti povolení splátek, výši splátek a podmínkám splatnosti, proti tomu, že výrok o náhradě škody chybí, a konečně i v případech § 246 odst. 2 TŘ. Odvolací soud nemůže vrátit věc soudu prvního stupně k novému projednání a rozhodnutí jen v té oné části týkající se výroku o náhradě škody, a to kvůli účelnosti. Pokud je rozhodnutí o náhradě škody nesprávné, odvolací soud může rozsudek zrušit. Zruší-li sám jen tento výrok a nerozhodne-li sám ve věci, odkáže poškozeného na příslušné řízení podle ustanovení § 265 TŘ.⁷⁸

⁷⁶ GRUS, Z. Rozhodování o náhradě škody v adhezním řízení, *Trestněprávní revue*, 2004, č. 7, s. 204

⁷⁷ MUSIL, J., KRATOCHVÍL, V., ŠÁMAL, P. a kol. *Kurs trestního práva : trestní právo procesní*, Praha C. H. Beck, 2007, s. 868-870

⁷⁸ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo procesní: 6 přepracované a aktualizované vyd.* Praha : Linde, 2010, s. 256

6. INSTITUT TRESTNÍHO STÍHÁNÍ SE SOUHLASEM POŠKOZENÉHO

Tento institut byl zaveden zákonodárcem do trestního řádu zákonem č. 178/1990 Sb., jímž se měnil a doplňoval trestní zákon, a to s účinností od 1. 7. 1990. Až do této doby byly orgány činné v trestním řízení povinny stíhat všechny trestné činy, o nichž se dozvěděly. Tato povinnost pro ně vyplývala ze zásady oficiality a legality. Zakotvením nového institutu trestního stíhání se souhlasem poškozeného byly vytvořeny tzv. delikty se svolením, to jsou takové trestné činy, pro které lze zahájit trestní stíhání nebo v již zahájeném trestním stíhání pokračovat, jen se souhlasem poškozeného. Tímto institutem také zákonodárce zohlednil fakt, že jsou často vedle pachatele fakticky postiženy i další osoby, byť jinak než trestně. **Trestné činy stíhané jen se souhlasem poškozeného jsou uvedeny v ustanovení § 163 TŘ a představují výjimku ze zásady oficiality, protože orgány činné v trestním řízení mohou postupovat v případě těchto trestných činů jen tehdy, pokud poškozený s trestním stíháním souhlasí.** Souhlas poškozeného je zákonnou podmínkou provedení příslušného procesního úkonu, orgány činné v trestním řízení tak nemohou bez dalšího postupovat z vlastní iniciativy. Souhlas samotný může být učiněn i vzat zpět zvláštní listinou, vyjádřen v protokolu o výpovědi osoby, která byla poškozena trestným činem nebo také může být vyjádřen v trestním oznámení učiněném podle § 158 odst. 1 TŘ.⁷⁹ Pokud ale poškozený výslovně odepře souhlas s trestním stíháním nebo vezme-li svůj udělený souhlas zpět, má jeho vyjádřená účinky jednou provždy.

Ustanovení § 163 a 163a však nutno říci, nic nemění na principu obžalovací zásady, která se uplatňuje v trestním řízení. Poškozený není oprávněn podávat obžalobu, protože jediným oprávněným subjektem je státní zástupce, a proto i nadále soud může konat řízení jen tehdy, je-li tu je obžaloba podaná státním zástupcem. Poškozený tedy kromě výjimek v § 163 a 163a nemůže vyjádřit souhlas či nesouhlas s trestním stíháním nebo zasahovat do otázky ukládání trestů a jiných sankcí.⁸⁰

Pokud poškozený s trestním stíháním souhlasí, postupují orgány činné v trestním řízení stejně jako v řízení o kterémkoli jiném trestném činu. Nesouhlas

⁷⁹ JELÍNEK, J. a kol. Poškozený v trestním řízení, Praha : Karolinum, 1998, s. 89

⁸⁰ JELÍNEK, J. a kol. Trestní právo procesní: 6 přepracované a aktualizované vyd. Praha : Linde, 2010, s. 247

poškozeného však je důvodem nepřipustnosti trestního stíhání dle § 11 odst. 1 písm. h) TŘ. V trestním řádu už však nenajdeme odpověď na otázku, jak postupovat v případech, kdy skutek naplňuje v jednočinném souběhu znaky dvou nebo více trestných činů, z nichž jeden je vyjmenován v § 163, ale druhý nikoliv a oba trestné činy byly spáchány v jednočinném souběhu. Ztotožňuji se s názorem, že bude potřeba postupovat tak, že trestní stíhání se povede z úřední povinnosti u trestného činu, který není vyjmenován v §163, přičemž v odůvodnění příslušného rozhodnutí (obžaloby, rozsudku) se uvede, proč skutek není posuzovaný také jako trestný čin vyjmenovaný v § 163 a ohledně něhož by se trestní stíhání také vedlo. V situaci, kdy více trestnými činy spáchanými v jednočinném souběhu bylo poškozeno více osob, přičemž jen některé z nich mohou relevantně vyjádřit svůj nesouhlas s trestním stíháním, bude třeba postupovat obdobně.⁸¹

Novelou z roku 2001 (zák. č. 265/2001 sb.) bylo vloženo ustanovení § 163a, které říká, kdy se institut trestního stíhání se souhlasem poškozeného neuplatní. Je to v situacích, kdy:

- „Činem vyjmenovaným v § 163 odst. 1 byla způsobena smrt,
- Poškozený není schopen dát souhlas s trestním stíháním pro duševní poruchu, pro kterou byl zbaven způsobilosti k právním úkonům, nebo pro kterou byla jeho způsobilost k právním úkonům omezena,
- Poškozený je osoba mladší 15let,
- Z okolností je zřejmé, že souhlas nebyl dán nebo byl vzat zpět v tísní vyvolané výhružkami, nátlakem, závislostí nebo podřízeností.“⁸²

⁸¹ JELÍNEK, J. a kol. Trestní zákoník a trestní řád: 1. Vydání podle stavu k 1. 1. 2010, Praha : Leges, 2009, s. 720

⁸² JELÍNEK, J. a kol. Trestní právo procesní: 6 přepracované a aktualizované vyd. Praha : Linde, 2010, s. 247

7. ZÁVĚR

V úvodu své práce jsem vyslovila záměr seznámit čtenáře s celkovým postavením poškozeného v trestním řízení a jeho základními právy, a to jak v historii, tak v platné právní úpravě. Je patrné, že v úpravě postavení poškozeného došlo ke značnému vývoji. Za dob platnosti rakouského trestního řádu požíval poškozený rozsáhlých práv, včetně dle mého názoru – nejdůležitějšího, a to práva vystupovat jako soukromý žalobce. Naopak v socialistickém Československu byl institut poškozeného značně ponížen potřebami socialistické justice, protože práva poškozeného jako soukromého účastníka byla potlačena ve prospěch socialistických organizací a vlastníků socialistického majetku. Postupně pak po roce 1989 novelizace trestního řádu znovu rozšiřovaly a prohlubovaly procesní práva poškozeného, avšak ve velmi malé míře, protože v centru pozornosti stála práva obviněného, což nelze říci, že by vyhovovalo ústavní zásadě rovnosti stran. Právní úprava platná dnes je určitě velice vhodná, ne však zcela a ve všech směrech dostačující.

Příkláním se k názoru, že v současné právní úpravě chybí ustanovení, které by stanovilo právo na informace potřebné pro poškozeného k uplatnění jeho práv. Ustanovení § 46 sice stanoví povinnost orgánů činných v trestním řízení poučit poškozeného o jeho právech a poskytnout mu plnou možnost k jejich uplatnění, avšak tato formulace je značně obecná, ještě když byla zpřesněna judikaturou v tom smyslu, že poučení se týká pouze procesních práv poškozeného, které má jako strana v trestním řízení, nikoli poučení o právech jako takových. Z tohoto důvodu je žádoucí, aby trestní řád zakotvil ustanovení, které by výslovně určovalo právo poškozeného na informace o trestném činu, kterým mu bylo ublíženo na zdraví, způsobená majetková, morální nebo jiná škoda. To by znamenalo, že by poškozený měl například možnost zjistit, jak dopadlo vyšetřování a zda byl někdo obžalován a nebylo mu tím spíš bráněno v uplatnění jeho práv nedostatkem informací o spáchaném skutku a o osobě pachatele.

Ohledně opravných prostředků souhlasím s návrhem, aby měl poškozený právo podat odpor proti trestnímu příkazu, protože se zde jedná o projev procesní nerovnosti mezi poškozeným a obviněným, který sám podat odpor může. Domnívám se, že by bylo určitě správné, aby poškozený, který uplatnil řádně nárok na náhradu škody, měl taktéž právo podat odpor proti trestnímu příkazu, protože jinak zůstává

v situaci, kdy je vydán trestní příkaz, prakticky bezmocný, nemá ani možnost bránit svůj nárok na náhradu škody a nezbyvá mu v podstatě nic jiného, než doufat, že odpor podá státní zástupce, jehož může na případné nesprávnosti v trestním příkaze samozřejmě upozornit. Pokud by ale poškozený byl oprávněn podat odpor proti trestnímu příkazu jako celku, hrozilo by, že účel trestního příkazu by byl zmařen tím, že poškozený by tímto opravným prostředkem trestní příkaz napadal pouze s ohledem na svůj nesouhlas s výrokem o náhradě škody, zvláště pokud by tento jeho nesouhlas spočíval v platném právu nepodloženém názoru poškozeného. Proto se domnívám, že by bylo vhodnější zakotvit úpravu, která by poškozenému umožňovala podat odpor pouze proti výroku o náhradě škody, trestní příkaz by se pak rušil jen v této části a samosoudce by mohl buď ve věci rozhodnout sám, nebo poškozeného odkázat na řízení ve věcech občanskoprávních, resp. na řízení před jiným příslušným orgánem.

Problematickou je i otázka bezplatné právní pomoci pro osoby poškozené, přitom ta je v mnoha případech jedinou možností, jak poškozenému umožnit uplatnit svá práva. Současná právní úprava stanoví přístup k bezplatné právní pomoci jak pro obviněného, tak pro poškozeného. V případě poškozeného však zákon stanoví pravidla přísnější v tom smyslu, že přiznává právo na bezplatnou právní pomoc pouze poškozenému, který v řízení uplatnil nárok na náhradu škody a který prokázal, že nemá dostatek finančních prostředků. Z toho vyvozují, že zákon rozlišuje mezi poškozenými, a to nespravedlivě a na neobjektivních důvodech. Zlepšením v tomto směru by bylo zrovnoprávnění poškozených v přístupu k bezplatné právní pomoci a také zavedení stejných podmínek pro poškozené, tak pro obviněné.

Těchto podnětů ke zlepšení postavení osoby poškozené trestným činem v trestním procesu je mnoho a musím konstatovat, že většina z nich by mohla být provedena jen dílčími novelizacemi, které by nijak výrazně nezasáhly do systematiky trestního řádu. Změny by dle mého názoru měly především posloužit ke zrovnoprávnění postavení poškozeného s osobou obviněnou, protože ochrana poškozeného je stejně důležitá jako ochrana osoby, proti níž se řízení vede. Na druhou stranu však by zákonodárci měli mít na paměti, že přehnaná snaha o zavedení srovnatelných práv procesních stran, zejména poškozeného s obviněným, by mohla být poškozenému na újmu. Je třeba nalézt rozumný kompromis, aby nedošlo k přílišné formální náročnosti trestního procesu a tím

i k jeho zpomalení a aby osoby poškozené měli stále pevnou naději na rychlé a účinné odškodnění jejich bolestivé újmy.

Seznam použité literatury:

JELÍNEK, J. a kol. Trestní právo procesní: 6 přepracované a aktualizované vyd. Praha : Linde, 2010

JELÍNEK, J. a kol. Trestní právo procesní: 5. vydání, Praha : Linde, 2007

JELÍNEK, J. a kol. Trestní zákon a trestní řád: 26. aktualizované vyd. Praha : Linde, 2008

JELÍNEK, J. a kol. Trestní zákoník a trestní řád: 1. Vydání podle stavu k 1. 1. 2010, Praha : Leges, 2009

JELÍNEK, J. a kol. Poškozený v trestním řízení, Praha : Karolinum, 1998

LÁTAL, J. Poškozený v trestním řízení a rozhodování o náhradě škody v adhezním řízení : Příručka Ministerstva spravedlnosti, Praha : 1994

LÁTAL, J. K postavení poškozeného v trestním řízení a k rozhodování o náhradě škody v adhezním řízení, Praha : Socialistická zákonnost, 1982, č. 2

RŮŽIČKA, M., PÚRY, F., ZEŽULOVÁ, J. Poškozený a adhezní řízení v České republice, Praha : C. H. Beck, 2007

MUSIL, J., KRATOCHVÍL, V., ŠÁMAL, P. a kol. Kurs trestního práva : trestní právo procesní, Praha : C. H. Beck, 2007

GŘIVNA, T. Soukromá žaloba v trestním řízení, Praha : Karolinum, 2005

HOLCR, K. a kol. Kriminologie, Praha : Leges, 2009

JELÍNEK, J., SOVÁK, Z., ŘÍHA, J. Rozhodnutí ve věcech trestních: 2. Aktualizované a přepracované vydání, Praha : Leges, 2008

ŠČERBA, F. Výběrová bibliografie článků z trestního práva 1997 – 2005, Praha : Linde, 2005

ŠÁMAL, P. a kol. Přípravné řízení trestní, Praha : C. H. Beck, 1997

ŠÁMAL, P. a kol. Trestní řízení před soudem 1. Stupně, Praha : C. H. Beck, 1996

ŠÁMAL, P. a kol. Trestní řád, Komentář : 6. vydání, Praha : C. H. Beck, 2008

Seznam použitých článků z odborných časopisů:

JELÍNEK, J. „Poškozený po novele trestního řádu 2001“, Bulletin advokacie, č. 11-12

VANTUCH, P. K informování poškozených a svědků trestného činu o odsouzeném (obviněném), Trestněprávní revue, 2005, č. 1,

KOLÁČKOVÁ, J. Finanční aspekty postavení poškozeného v trestním řízení a oběti trestného činu, Trestněprávní revue, 2007, č. 5

GRUS, Z. Rozhodování o náhradě škody v adhezním řízení, trestněprávní revue, 2004, č. 7

LÁTAL, J. Náležitosti řádného uplatnění nároku na náhradu škody poškozeného v adhezním řízení, Právní rozhledy, 1994, č. 10

PETRÍČEK, L. K postavení poškozeného v trestním řízení, Bulletin advokacie, 2002, č. 6-7

JELÍNEK, J. Poškozený a náhrada škody po novele trestního řádu 2001, Kriminalistika, 2002, č. 1

JELÍNEK, J. K postavení poškozeného v trestním řízení – možnosti zdokonalení právní úpravy nejsou vyčerpány, Kriminalistika, 2003, č. 2

ŠÁMAL, P. Ke vztahu přípravného řízení a hlavního líčení po novele trestního řádu, Právní rozhledy, 2001, č. 10

PÚRY, F. Poznámky k adheznímu řízení po novele trestního řádu, Trestněprávní revue, 2002, č. 6

KUČERA, J. Adhezní řízení a vztah k civilnímu procesu, Trestněprávní revue, 2006, č. 9, s. 260